

BORBENA DEJSTVA ZIMA — PROLJEĆE 1944.

NEUSPJEH NOVE NJEMAČKE OFANZIVE NA KOZARU

Komandant njemačke 2. oklopne armije, zbog banjalučke operacije koju je izveo 5. korpus, primoran je da prekine operacije u istočnoj Bosni krajem decembra 1943. i počne operacije u Bosanskoj krajini 3. januara 1944. Toga dana napalo je sa svih strana na slobodnu teritoriju Bosanske krajine, od Sarajeva, Zenice, Doboja, Dervente, Imotskog 116.000 Nijemaca, uz podršku četnika kao vodiča i obavještajaca.

Glavni cilj bio je Jajce, gdje se nalazilo vrhovno rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, na čelu sa drugom Titom, koje je trebalo uništiti.

Iz Doboja je krenula u napad njemačka 1. brdska divizija jačine od oko 20.000 ljudi pravcem Teslić — planina Borja — planina Vlašić — Jajce, pod šifrovanim nazivom *Valdrauš (Waldrausch) — huk šume*.

Od Dervente preko Prnjavora krenula je pomoćna grupa, sastavljena od borbene grupe njemačke 187. rezervne divizije i 2. kavkaske brigade 1. kozačke divizije, ukupno oko 15.000 ljudi, pod šifrovanim nazivom *Napfkuchen (Napfkuchen) — pogača*.

sk

Pristizanjem u rejon Banjaluke, pomoćna borbena grupa se odvoja i pod komandom njemačkog 15. korpusa priprema napad na slobodnu teritoriju područja Kozare pod šifrovanim nazivom *Brandfakel (Brandfakel) — buktinja*.

Zbog situacije u rejonu Bosanske Kostajnice, gdje su snage Kozarskog odreda i dijelovi 11. brigade danonočno izvodili napade na komunikacije u dolini Une, iz sastava 2. kavkaske brigade, upućen je u Kostajnicu neposredno prije početka napada, 6. terečki puk. U ofanzivi *Brandfakel* učestvovali su 3. i 5. puk 2. kavkaske brigade, sa ukupno oko 5.000 ljudi, i borbena grupa njemačke 187. rezervne divizije sa oko 7.000 ljudi.

Prodor dviju borbenih grupa izvođen je iz dva pravca: od Bosanske Gradiške sjevernim padinama Kozare napadale su jedinice 2. kavkaske brigade, jer je na ravničarsko-brežuljkastom zemljištu konjica mogla najbolje doći do izražaja; od Klačina — Ivanjske —

Bistrice, s juga na sjever, preko najvišeg vrha Kozare Lisine, napadala je borbena grupa njemačke 187. rezervne divizije da bi se u selu Vojskovi, na sjevernim obroncima Kozare, spojila sa jedinicama 2. kavkaske brigade.

Borbena grupa 2. kavkaske brigade počela je sa napadom 8. januara, a borbena grupa njemačke 187. rezervne divizije 12. januara 1944.

Stab 11. brigade 4. divizije na osnovu koncentracije heprijateljevih snaga, zaključio je da je njegov cilj opkoliti 11. brigadu, te postepenim stezanjem obruča, sa deset puta jačim snagama, uništiti je. Na osnovu te procjene donosi odluku da prema Bosanskoj Gradiški isturi Gradiško-ljevčanski odred, sa zadatkom da izvođenjem manevarske odbrane (postepeno se povlači prema selu Vojskovi, a glavne snage 11. brigade koncentrisao je na zapadnim obroncima Kozare, na visu zvanom Maslin bajir. Na jug prema Gugunovoj glavici, iznad Ivanjske, rasporedio je 2. bataljon sa zadatkom da izvodi manevarsku odbranu i postepeno se povlači prema glavnini snaga 11. brigade. Sa 2. bataljonom upućen je i 4. bataljon.

Prvog dana (8. januara) 2. kavkaska brigada izbila je u selo Vrbasku i tu zanoćila.

Gradiško-ljevčanski odred pratio je pokrete neprijatelja noću. Drugog dana, prednji neprijateljevi dijelovi izbili su u selo Trebovljane i tu zanoćili.

Gradiško-ljevčanski odred napao je noću neprijatelja i natjerao ga natrag u Vrbasku. Tada pristizu glavne neprijateljeve snage. U borbi Odred ima 4 ranjena borca, ali ne napušta položaje dok se ne evakuiraju svi ranjenici i bolesnici iz bolnice u Jablanici. Noću 11/12. januara Odred se prebacio u selo Vojskovu, odakle je slao patrole prema Bosanskoj Dubici, selu Orahovoj, Bosanskoj Gradiški i Ljevčuju.

Dok je Gradiško-ljevčanski odred vodio borbe sa 30 puta brojno jačim neprijateljem, i 11. brigada je izvela nekoliko napada prije napada borbene grupe njemačke 187. rezervne divizije.

Noću 9/10. januara, 4. bataljon je na Gugunovoj glavici uništio jednu satniju ustaša, koju su Nijemci postavili prije ofanzive da im posluži kao otporna tačka i obavještajni punkt.

Noću 10/11. januara 1. i 3. bataljon napali su 1. bojnu 11. gorske pukovnije u Donjoj Dragotinji. Ubijeno je i ranjeno 8 domobrana, a jedan partizan je poginuo.

Prvi bataljon 11. brigade odbio je 11. januara napad 1. bojne 11. gorske pukovnije, koja je napala iz sela Brezičana na slobodnu teritoriju Kozare, i izgubio jednog borca, a imao ranjenih 6.

Borbena grupa njemačke 187. rezervne divizije krenula je 12. januara preko Mrakovice prema selu Vojskovi. Na Bešića poljani, iz zasjede, 2. bataljon ubio je 5 Nijemaca, a veći broj ranio.⁵⁰⁴

Prvi i 3. bataljon sa Kozarskim odredom, 13. januara krenuli su sa terena Karana na Maslin bajir.

Neprijatelj je za dva dana prešao preko Kozare i već 14. januara 11. brigada sa Kozarskim odredom napala je neprijateljeve snage s leđa i gonila ih do obližnjih uporišta u Bosanskoj Dubici i Kostajnici.

Sredinom januara ponovno je uspostavljena slobodna teritorija na Kozari, a neprijatelj se zadržao samo u uporištima u dolinama Sane, Gomjenice i Une.

U operaciji *Brandfakel*, 2. kavkaska brigada počinila je velike zločine nad narodom, naročito na terenu Bosanske Gradiške. Najviše je stradao narod sela Donji Podgradei, a posebno su zvjerski postupili -prema 13 skojevki iz sela Grbavci, koje su, silovali, a potom masakrirali. U Mlječanici su pronašli 3 žene i 6 djece, koje su poubijali. Barake bolnice u Jablanici su spalili.

U selima na sjevernim padinama Kozare pohvatali su više žena i djece i poubijali ih, a kuće popalili.

To je bila posljednja ofanziva na području Kozare, od brojnih koje je neprijatelj do tada preduzimao, a koja se, također, završila neuspješno.

PROMJENE U BORAČKOM SASTAVU DIVIZIJE

Krajem 1943. i početkom 1944. došlo je do velikih promjena u boračkom sastavu 4. divizije. Brojno stanje se od 15. decembra 1943. sa 5.380 boraca, povećalo do 15. februara 1944. na 6.240 boraca.

To povećano brojno stanje nametnulo je Stabu 4. divizije i štabovima brigada niz problema i zadataka, koji su se morali najhitnije rješavati.

Naime, u borbama krajem 1943, naročito u banjalučkoj operaciji, zarobljeno je oko 500 domobrana.⁵⁰⁵ Na osnovu odluka II zasjedanja AVNOJ-a, kada je izglasan zakon po kojem su svi građani od navršениh 18 do 50 godina starosti obavezni služiti u jedinicama NOV i POJ, zarobljeni domobrani više nisu otpušteni, već su svrstavani u jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Tako je i pomenutih oko 500 domobrana svrstano u jedinice 4. divizije.

Istovremeno, na osnovu Zakona o mobilizaciji, 11. brigada 4. divizije mobilisala je u Lijevcu polju 700 boraca, a na terenu Timara (u selima južno od Prijedora) još 100 boraca. Ukupno oko 800 novomobilisanih boraca.

Tako je januara 1944. u 4. diviziji bilo oko 1.300 novomobilisanih boraca i bivših domobrana. U međuvremenu, decembra 1943. i januara 1944, izbačeno je iz stroja (poginulih i ranjenih) 490 starijih, iskusnih, vještih i politički izgrađenih boraca. To je bila suštinska promjena u boračkom sastavu, koja je zahtijevala nove dodatne napore, kako od štabova jedinica tako i od partijsko-političkih radnika od 4. divizije do čete. Politodjeli 4. divizije, organizacije KPJ i SKOJ-a

³⁰⁵ AVII, k. 68-A, reg. br. 35-1.

stavljene su pred zadatak da čim prije razrade program idejno-političkog i partijskog rada, kojim će ih pridobiti za ciljeve NOP-a i prevaspitati, a vojnostručno izgraditi novomobilisane borce. Sem toga, pred Štabom 4. divizije stajali su i zadaci daljeg organizacionog i formacijskog razvoja jedinica.

Na prevaspitavanju bivših domobrana i političkoj izgradnji novomobilisanih boraca radilo se po jedinstvenom programu, sistematski i svakodnevno. Osnovu programa vaspitanja činile su odluke II zasjedanja AVNOJ-a, I zasjedanja ZAVNOBiH-a, zatim teme: *bratstvo i jedinstvo naših naroda; ravnopravnost; međunarodna situacija; pobjede na našem i ratištima Antihitlerovske koalicije; borba protiv okupatora i njegovih slugu, domaćih izdajnika; prvi i najvažniji zadatak, razvoj NOP-a u Jugoslaviji* i radio-vijesti.

Poseban zadatak stajao je u odnosu na moralno-političko vaspitanje bivših domobrana, koji su, služeći u ovoj fašističkoj formaciji, bili opterećeni shvatanjima karakterističnim za tu vojsku: izbjegavanje borbe, neodgovornost, nepovjerenje prema starješinama, težnja da se bježi kući, fizička i psihička nesposobnost da se podnesu stalni marševi jer su godinama bili u bunkerima i rovovima.

Što se tiče novomobilisanih boraca, većina je i prije mobilizacije bila pod uticajem KPJ i SKOJ-a. Međutim, nisu bili navikli na sve teškoće i žrtve koje se traže od boraca NOVJ. U njih je trebalo razviti samouvjerenost u sopstvene snage i motivisanost za savladavanje svih teškoća.

Zadatak na vaspitavanju i prevaspitavanju boraca, bivših domobrana i novomobilisanih boraca, preuzela je partijska i skojevska organizacija 4. divizije, a cjelokupnim radom na tim zadacima rukovodio je Politodjel. Bio je to ogroman zadatak, ali su bile jake i partijska i skojevska organizacija.

Prema izvještaju Politodjela, od 29. februara 1944, u 4. diviziji bilo je 83 partijske ćelije sa 826 članova KPJ i 147 kandidata za prijem u KPJ, a skojevac 976, što čini ukupno 1.949 članova KPJ, SKOJ-a i kandidata za prijem u KPJ.⁵⁰⁶

Članovi Politodjela od prvog dana dolaska u 4. diviziju postavili su se radno. Ugled su sticali u jedinicama Divizije, ulažući sve svoje sposobnosti na jačanju sadržaja rada partijskih i skojevskih organizacija, u jačanju kulturno-prosvjetnog rada, naročito na iskorenjivanju nepismenosti, na političkom uzdizanju kadrova 4. divizije i jačanju moralno-političkog stanja. U metodu rada djelovali su drugarski, s pozicija ravnopravnosti, nikada se ne postavljajući iznad ostalih i uvijek da budu ubjedljivi i jasni na sastancima štabova i organizacija. Takav stav donio im je veliku popularnost i ugled u svih boraca i rukovodilaca 4. divizije.

U kulturno-prosvjetnom radu najvažnije pitanje bilo je opismeniti veliki broj nepismenih boraca. Za rad sa nepismenima formirani su u svim jedinicama 4. divizije analfabetski tečajevi. Za prva 3 mjeseca 1944. opismenjeno je 450 boraca, odnosno većina od ukupnog broja nepismenih. U radu sa nepismenima najviše su se istakli članovi SKOJ-a, iako je i među njima bilo pojedinaca koji su se opismenili tek u 1943.

Radi razvijanja zabavnog života i podizanja opštekulturnog nivoa, formirane su u jedinicama 4. divizije diletantske grupe i horovi, kojima su rukovodili najsposobniji borci i rukovodioci. U znak priznanja za uspješne borbe u 1943, naročito za vrijeme II zasjedanja AVNOJ-a, Vrhovni štab je početkom januara 1944. uputio na operativnu teritoriju 4. divizije pozorišnu grupu sastavljenu od istaknutih glumaca i umjetnika, među kojima su bili: Vjekoslav Afrić, Mira Sanjina, Ljubiša Jovanović, Nikola Popović, Oskar Danon, Joža i Ivka Rutić, Zorž Skrigin, Luka Sirišćević.

Ta pozorišna grupa davala je priredbe u jedinicama 4. divizije, a ujedno i za narod na njenoj matičnoj teritoriji.

Štab 4. divizije je, pored političkog i kulturnog uzdizanja boraca i rukovodilaca, neprekidno organizovao i sprovodio rad na vojnostručnom izdizanju i usavršavanju svih boraca i rukovodilaca. U predahu između akcija, obuka je u jedinicama izvođena na pješadijskom naoružanju (puškama, puškomitraljezima, automatima i ručnim bombama). Međutim, prilikom prilivom 800 novomobilisanih boraca, uglavnom mladića, koji nisu imali ni osnovno znanje o oružju i vještini ratovanja, ovom pitanju poklonjena je posebna pažnja, a obuka ubrzano vršena, jer su to zadaci 4. divizije nalagali.

Uporedo sa osnovnom obukom na pušci, puškomitraljezu i automatu, pred Štab 4. divizije postavio se i zadatak obuke boraca na minobacaču, topu i boljem rukovanju eksplozivima.

Taj zadatak morao se, također, što prije izvršiti, jer je u Diviziji bilo 13 teških minobacača, 28 ručnih bacača, jedan brdski i 8 protivkolskih topova.

Obuku na minobacačima organizovao je Štab 4. divizije formiranjem jednomjesečnih kurseva. Zbog kratkoće vremena na kurseve su upućivani najsposobniji borci i to iz brigade po 10—12 boraca i po nekoliko boraca iz prištapskih jedinica Divizije. Ukupno na svakom kursu bilo je po oko 40 boraca.

Na minerskim kursevima bilo je po 30—35 boraca.

Formiran je i artiljerijski kurs, koji je pohađalo 19 boraca.

Na svim kursevima obuka je savladana prosječno sa vrlo dobrim uspjehom.

Pri Štabu 4. divizije formirani su i kursevi za bolničare, kojima su rukovodili i nastavu održavali ljekari hirurške ekipe Divizije. Za 3 mjeseca održana su 3 kursa, koje je s uspjehom završilo 36 drugarica i drugova. Politodjel 4. divizije u izvještaju 29. februara 1944. upućenom CK KPJ, naveo je da je »sanitet divizije vrlo aktivan na-

ročito na planu stručne naobrazbe, bolničkog osoblja. Postignut dobar uspjeh. Autoritet bolničarki i ljekara na visini»⁵⁰⁷ . . .

Pored stalnog zadatka borbe protiv neprijatelja uz istovremeno političko, vojnostručno i kulturno uzdizanje boraca i rukovodilaca 4. divizije, Štab 4. divizije dobio je od Štaba 5. korpusa zadatak o prebacivanju žita i ostalih prehrambenih artikala, naročito mesa, s područja Kozare na područje Bosanskog Petrovca i Drvara. U naređenju Štaba 5. korpusa napisano je da »posao oko prebacivanja žita iz Kozare treba shvatiti najozbiljnije i zajedno sa intendantom korpusa učiniti sve što se može da se taj posao dobro organizuje i da se žito u što kraćem vremenu prebaci na određeno mjesto»⁵⁰⁸ . . .

U istom naređenju postavljeno je da jedinice 4. divizije prestanu sa rušenjem pruge i dizanjem vozova na mjestima gdje se, preko rijeke Sane na područje Podgrmeča, prebacuje žito.

Narod Kozare noseći na leđima u torbama i vrećama žito, pasulj, mast, slaninu i goneći pred sobom krda goveda, prebacio je iz Lijeve polja do rijeke Sane udaljene 50—70 kilometara, sve što je mogao i tako, zajedno sa jedinicama 4. divizije, izvršio i taj zadatak solidarnosti sa jedinicama NOV i POJ i narodom na terenu Drvara, Bosanskog Grahova, Glamoča i Kupresa.

Zimi 1944. Vrhovni komandant donio je nekoliko vrlo značajnih uredbi, među kojima i Uredbu o zvanjima političkih komesara Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kojom se određuje rang.⁵⁰⁹

Vrhovni komandant NOV i POJ izdao je 8. februara 1944. Uredbu o formaciji štabova korpusa. Po toj formaciji štabovi korpusa djelili su se na dva dijela: operativni dio, koji je rukovodio borbenim dejstvima jedinica korpusa, i korpusnu vojnu oblast koja je rukovođila vojnopozadinskim organima na slobodnoj teritoriji korpusa.⁵¹⁰

Na operativnoj teritoriji 4. divizije bile su pod komandom Korpusne vojne oblasti slijedeće vojnopozadinske komande, koje su se zvale komande područja i mjesta sa partizanskim stražama: 1. Komanda Drvarskog područja; 2. Komanda Podgrmečkog područja i 3. Komanda Kozaračkog područja.

BORBENE AKTIVNOSTI DO SREDINE FEBRUARA 1944.

U toku januara 1944. raspored neprijateljevih snaga na operativnoj teritoriji 4. divizije ostao je isti kao i u decembru 1943, s tim što su se jedinice njemačke 373. divizije postepeno pomjerale iz regiona Prijedora i Bosanskog Novog na područje Cazina i Bihaća.

U Banjaluci je ostala i dalje Komanda njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, pripremajući se da krajem februara i početkom

⁵⁰⁷ AVII, mikrofilm IRP Sarajevo, 6/474.

⁵⁰⁸ AVII, k. 458-A, reg. "br. 9/1-1.

sos AVII, k. 15-A, reg. br. 3/4.

⁵¹⁰ AVII, k. 15, reg. br. 3/1-1, k. 1765, reg. br. 46/8, k. 459. reg. br. 9/18 i k. 1762. reg. br. 53/5

marta pređe u Knin. U Banjaluci se i dalje nalaze jake snage Nijemaca, ustaša, domobrana i njemačkih policijskih jedinica. Sa jedinicama u Lijevcu polju, Bosanskoj Gradiški dolinama rijeka Gomjenice i Sane, zatim od Bosanske Kostajnice do Bihaća, neprijatelj raspolaže sa oko 52.000 vojnika. Prema njima je 4. divizija sa oko 6.000 boraca. Sve neprijateljeve snage bile su raspoređene u oko 45 dobro organizovanih i utvrđenih uporišta.

Poslije izlaska iz Banjaluke, noću 2/3. januara, jedinice 5. korpusa, koje su napadale grad sa jugozapada, zapada i sjeverozapada, uputile su se u slijedećim pravcima:⁵¹¹ 6. brigada prema Prijedoru; 3. lička brigada u sela Kozice i Tominu kod Sanskog Mosta; 13. brigada u sela Goleši, Bistrica, Borkovići; 3. krajiška proleterska brigada sa Udarnim odredom u rejon Dobrnja — Krupa na Vrbasu.

Već 4. januara Štab 4. divizije izdao je zapovijest za novi⁵¹² raspored jedinica Divizije. Tako je 8. brigada dobila zadatak da sa položaja između Prijedora i Bosanskog Novog na lijevoj obali rijeke Sane, napada neprijatelja u uporištima i ruši prugu u što većoj dužini. Jedanaesta brigada sa Kozaračkim odredom, također, ruši prugu od Bosanske Kostajnice preko Bosanskog Novog i Prijedora do Ivanjske. Podgrmečki odred djeluje u dolini Une između Bosanskog Novog i Bosanske Krupe. Gradiško-ljevčanski odred na komunikaciji Banjaluka — Bosanska Gradiška. Sanski odred djeluje na terenu Bronzani Majdan, zapadno od Banjaluke. Šesta brigada djeluje na terenu Timara, rušeći prugu Banjaluka — Prijedor sa zapadne strane.

Prema tome jedinice 4. divizije usmjerile su cjelokupnu svoju aktivnost od 4. januara na rušenje pruga i zaprječavanje komunikacija u dolinama Gomjenice, Sane i Une.

U to vrijeme krajem januara 1944. Vrhovni komandant NOVJ postavio je političkog komesara 4. divizije Boška Šiljegovića, za političkog komesara 8. korpusa NOVJ, a za političkog komesara 4. divizije Dmitra Bajalicu, do tada političkog komesara 10. divizije.

Podgrmečki odred je do sredine januara rušio prugu između Bosanskog Novog i Bosanske Krupe. Za to vrijeme u tri navrata ruši oko 2.600 metara pruge i kida 2.000 metara telefonskih linija. U sudaru sa 11. gorskom pukovnijom, nanosi joj gubitke od 27 poginulih i više ranjenih. U sudaru sa Nijemcima za vrijeme diverzije na voz, nanosi im gubitke od 9 poginulih i 15 ranjenih. Za to vrijeme poginula su 2 naša borca. I 8. brigada u tom periodu ruši prugu. Na relaciji između Bosanskog Novog i Prijedora porušeno je 1700 metara pruge. Za cijelo to vrijeme odbija sve ispade njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica radi opravke pruge ili upada na slobodnu teritoriju. U tim sukobima nanosi im gubitke od 80 poginulih i ranjenih vojnika.

511 AVII, k. 458, reg. br. 1/1.

512 AVII, k. 768, reg. br. 4/1.

I Sanski odred ruši prugu kod Puškavice i, u toj akciji, gine 11 Nijemaca. Istovremeno razbija pojedine četničke grupe nanoseći im gubitke u poginulim i ranjenim.

Šesta brigada ruši prugu između Banjaluke i Prijedora. Bilans 500 metara poružene pruge.

Jedanaesta brigada u sudaru sa Nijemcima nanosi im gubitke od 22 poginula.

Bihaćki bataljon Drvarskog odreda poružio je prugu između Bihaća i Bosanske Krupe u dužini od 1.100 metara. U sudaru s jednom njemačkom kolonom, nanosi joj gubitke od 35 poginulih i 10 zarobljenih. Zapaljeno 5 kamiona.

Kozarački odred između Brežičana i Donje Dragotinje poružio je 1600 metara pruge.⁵¹³

Sa istom dinamičnošću i elastičnošću jedinice 4. divizije nastavljaju udare po prugama i jedinicama neprijatelja u pokretu i u narednom petnaestodnevnom periodu, nanoseći im gubitke u ljudstvu i tehnici.⁵¹⁴ One stalno drže inicijativu u svojim rukama, ne dozvoljavajući neprijatelju preduzimanje većih akcija. Povremene ispade neprijatelja relativno lako i uspješno odbijaju.

Noću 14/15. januara prilikom izviđanja mjesta na rijeci Sani, Miloš Balać, komandant bataljona 8. brigade s jednom desetinom naišao je na zasjedu i poginuo. Bio je to veliki gubitak, jer se radilo, o hrabrom i sposobnom komandantu. Inače u ovom periodu jedinice 8. brigade bile su stalno u akciji. Borbe vode sa neprijateljem na pruzi Prijedor — Bosanski Novi. Borbe se nastavljaju sa neprijateljem do sredine januara, koji je u tom periodu imao gubitke od 49 poginulih i 61 ranjenog vojnika. Brigada je poružila 500 metara pruge i uništila 13 kamiona, a imala 2 poginula i 15 ranjenih.

Diverzantska grupa Podgrmečkog odreda uništila je kompoziciju voza od 14 vagona između željezničkih stanica Rudice i Blatna, i još jedan voz digla u vazduh između Bosanskog Novog i Bosanske Krupe. U borbama na pruzi, zatim kod Vranjske Mosure i sela Radića, neprijatelj je imao gubitke od 17 poginulih i 42 ranjena Nijemca i pripadnika ustaško-domobraskih jedinica.

Na relaciji Omarska — Piskavica, 6. brigada je uništila jedan transportni voz. U sudaru sa 4. lovačkim ustaško-domobraskim zdrugom, nanosi mu gubitke od 25 poginulih i 49 zarobljenih. Istovremeno ruši 1.000 metara pruge. Plijen: 7 puškomitraljeza, 36 pušaka, 3 automata, jedan ručni bacač, 3 pištolja, 10 ručnih bombi, 14.200 pušcanih metaka i 112 granata za mali minobacač. Istovremeno, njena diverzantska grupa poružila je 4 km pruge.

⁵¹³ AVII, 768, reg. br. 22/11, k. 768-A, reg. br. 22/11, k. 1628, reg. br. 1/2, k. 458-a reg. br. 13/1-4, k. 1628, reg. br. 1/1, k. 59, reg. br. 11/5-5.

⁵¹⁴ AVII, k. 768-A, reg. br. 33/1, k. 151 reg. br. 35/9-1, k. 768-A, reg. br. 6/2, k. 1628, reg. br. 16/5, k. 775, reg. br. 4/2, k. 775, reg. br. 7/2, k. 775-A, reg. br. 7/2, k. 203, reg. br. 21/9.

U istom periodu 11. brigada razbija jedinicu Čerkeza kod sela Babinci, ruši prugu između Brežičana i Dragotinje u dužini od 2 kilometra. Nanosi gubitke neprijatelju od 30 poginulih i 6 ranjenih ustaša i domobrana.

Kozarački i Sanski odred u svojim akcijama, također, nanijeli su neprijatelju znatne gubitke.

Komanda njemačke 373. divizije pokušavala je svim silama, bez obzira na gubitke, da popravi prugu i organizuje izvoz rude željeza iz Ljubije. Angažovala je snage i 1. februara napala od Bosanske Krupe prema selu Pučenik — manjim snagama da bi privukla jedinice 8. brigade iz doline Sane kako bi glavne snage mogle da obezbjeđe opravku pruge između Bosanskog Novog i Prijedora. Podgrmečki odred dočekaao je neprijatelja kod Bosanske Krupe i razbio ga. Poginule su 3 ustaše. Dok se vodila borba u rejonu sela Pučenika, diverzantska grupa Podgrmečkog odreda provukla se do pruge, postavila minu na koju je naišao voz sa ratnim materijalom u pratnji jednog odjeljenja njemačkih vojnika. Voz je odleteo u vazduh, a zatim se survao u Unu. Uništeni su vagoni sa ratnim materijalom i Nijemcima. Gradiško-lijevčanski odred vodio je borbu 31. januara sa 300 policajaca njemačkog 5. policijskog bataljona, u Lijevču polju. Ubijeno 12 policajaca.⁵¹⁵

Slične aktivnosti jedinica brigada i odreda 4. divizije nastavljaju se i do⁵¹⁶ sredine februara 1944. Osmo brigada vodi borbe sa neprijateljem koji pokušava da prodre iz Prijedora i Bosanskog Novog. Jedan od značajnijih uspjeha 11. brigade dogodio se 9. februara, kada je Brigada sa Kozaračkim odredom između sela Ravnice i Bosanskog Novog u zasjedi dočekala transportni voz pun Nijemaca. Voz je odletio u vazduh i, kad mu je pošao u pomoć oklopni voz, i on je naletio na minu. Brigada je otvorila plotunsku vatru po razmrskanim vagonima. Tenk koji je pošao u pomoć bio je, također, uništen. Nijemci su imali gubitke od 100 poginulih i ranjenih. Gubici 11. brigade i Kozaračkog odreda bili su 4 poginula i 6 ranjenih boraca. U isto vrijeme Podgrmečki, Kozarački, Sanski i Gradiško-lijevčanski odred nanose neprijatelju gubitke od 20 poginulih i 82 ranjena četnika i ustaše. Diverzantska grupa Kozaračkog odreda digla je jedan voz u vazduh. Šesta brigada ruši 2 kilometra pruge i nanosi četnicima gubitke od 47 poginulih.

Komanda njemačke 373. divizije nastoji uporno da, napadima od Bosanske Krupe prema slobodnoj teritoriji Podgrmeča, potisne snage 8. brigade iz doline Sane i odbaci Podgrmečki odred iz doline Une. Napadima iz Prijedora prema Sanskom Mostu, nastoji da odbaci i 6. brigadu od pruge Banjaluka — Prijedor sa zapadne strane, a napadima iz Bosanske Gradiške da oslabi snage 11. brigade koje su djelovale na pruži Banjaluka — Prijedor sa istočne strane zajedno sa Kozaračkim odredom na pruži Prijedor — Bosanski Novi — Bosanska Kostajnica.

515 AVII, k. 218, reg. br. 13/5.

516 AVII, k. 1628, reg. br. 3/2, k. 1628, reg. br. 22/1, k. 771 reg. br. 7/1 k. 771 reg. br. 23/1.

Stab 4. divizije izvršio je 16. februara novi raspored snaga, tako što je:

— Sesta brigada preuzela položaje 8. brigade na lijevoj obali Sane. Jedan njen bataljon raspoređen je u Velikoj Rujiški, sa zadatkom bočnog dejstva po neprijatelju ukoliko on krene iz Bosanskog Novog prema rudniku Ljubiji i, frontalnog, ako krene iz doline Une prema slobodnoj teritoriji Podgrmeča;

— Osmo brigada, sa Sanskim odredom, smijenila je 6. brigadu na komunikaciji Prijedor — Banjaluka sa zapadne strane, i

— Jedanaesta brigada sa Kozarskim odredom ostaje na istoj prostoriji kao i Podgrmečki i Gradiško-Liječanski odred.

Neposredno prije toga, naredbom Štaba 5. korpusa od 11. februara, politički komesar 11. brigade Milan Vrhovac upućen je na raspolaganje Oblasnom narodnooslobodilačkom odboru za Bosansku krajinu na njihov zahtjev. Na njegovo mjesto postavljen je Redžo Terzić, do tada politički komesar Podgrmečkog odreda.⁵¹⁷

Za političkog komesara Podgrmečkog odreda postavljen je Rade Mandić.

U istom periodu Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa sprovodi užurbane pripreme radi odlaska sa područja Banjaluke, Prijedora i Bosanskog Novog na područje Bihaća i Knina.

Za prebacivanje komande i jedinica pri Štabu 15. korpusa, komandant traži izvještaj od komandanta njemačke 373. divizije o stanju na komunikacijama i mogućnostima prolaza.

U opširnom izvještaju, komandant njemačke 373. divizije ga obavještava:⁵¹⁸

... »Prostor Prijedor — Bosanski Novi:

Raspored brigada 4. divizije:

Zapadno od Kozare, pa prema zapadu od Une operira u prostoru željezničke pruge Bosanski Novi — Prijedor — Omarska 11. kozaračka NOU brigada čiji 2. bataljon drži položaje sjeverno i sjeveroistočno od Prijedora.

Južno i jugoistočno od Prijedora operira 8. krajiška brigada...

Štab 6. krajiške brigade i dalje u Ljubiji rudniku.

3. i 4. bataljon 6. brigade operiraju i dalje u prostoru željezničke pruge Bosanski Novi—Prijedor, sa mogućnošću jednog prodora u Bosanski Novi, na što treba računati.

Štab 11. kozaračke brigade prema posljednjim vijestima prebacio se iz Božića na zapad u prostor sela Prusci (15 km sjeveroistočno Bosanski Novi).

Snage 11. brigade su odgovorne za rušenje pruge na odsjeku Bosanski Novi—Kostajnica, a od 28. februara i za napad na stara mjesta kod Dobrljina...«

O rasporedu snaga njemačke 373. divizije komandant obavještava da se njene glavne snage već nalaze na području Cazina i Bihaća, a u dolini Sane ima samo oklopni jurišni bataljon njemačke

517 AVII, k. 1630, reg. br. 9/5.
518 AVII, NAV-N-T-314, Roll 562/507.

2. oklopne armije, raspoređen u Bosanskom Novom i 2. bataljon njemačkog 383. puka u Prijedoru. Ujedno obavještava da je stanje odjevenosti i obuvenosti divizije vrlo slabo. Posebno ističe vrlo teško stanje konja.⁵¹⁸

Na osnovu izvještaja komandanta njemačke 373. divizije, komandant njemačkog 15. korpusa je zaključio da ta divizija i njoj potčinjene ustaško-domobranske snage nisu u stanju da obezbjede prebacivanje Komande 15. brdskog korpusa. Zato se obraća komandantu njemačke 2. oklopne armije, Lotaru Rendulicu, sa molbom da njemačka 1. brdska divizija, koja iz sjeverne Dalmacije i Like kreće dolinom Une za Mađarsku, bude prvo raspoređena na prostori koju je do tada držala 373. divizija. To obrazlaže potrebom da se ove jedinice, prije svega, odmore, a zatim da zauzmu rudnik Ljubiju. Komandant njemačke 2. oklopne armije složio se s tim prijedlogom. Ujedno je naredio da 22. željeznički bataljon osposobi do početka marta prugu Banjaluka — Prijedor — Bosanski Novi i Sunja — Bosanski Novi — Bihać.

U vezi sa napuštanjem Banjaluke, Prijedora i Bosanskog Novog od njemačkih snaga, komandant njemačke 2. oklopne armije naredio je komandantu njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa da traži pojačanje ustaško-domobranskih snaga od vlade Nezavisne Države Hrvatske, uz istovremenu pregrupaciju tih snaga.

Sprovodeći naređenje komandanta njemačke 2. oklopne armije, komandant 15. korpusa naredio je komandantu 4. ustaško-domobranskog zdruga da najkasnije do polovine marta izvrši zamjenu 7. i 13. lovačke pukovnije, s tim da Štab 7. lovačke pukovnije rasporedi jednu bojnu iz Ivanjske u Bosansku Gradišku, a Štab 13. lovačke pukovnije u Ivanjsku. Komandantu 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruga u Prijedoru je naredio da rasformira 12. ustaško-domobransku pukovnicu i rasporedi 823 domobrana i ustaše te pukovnije u 3. gorsku pukovnicu u Prijedoru.

Šefu Gestapoa prenio je zadatak da ode u Prijedor i Bosanski Novi, te da uz pomoć komandanta 2. bataljona njemačkog 383. puka formira muslimansku miliciju u okolnim selima i istovremeno, da pojača četnike južno od Prijedora. Također, trebalo je da naredi ustaškom logorniku Ustaške mladeži u Prijedoru da u hrvatskim selima oko Prijedora formira hrvatsku miliciju.

Komanda njemačkog 15. brdskog korpusa krenula je 3. marta iz Banjaluke u Knin.

Komandu nad 3. gorskim i 4. lovačkim ustaško-domobranskim zdruhom i njemačkim policijskim snagama u Lijeveču polju, preuzeo je 27. marta komandant njemačkog 69. korpusa, general-lajtnant Julijus Ringel.^{a70}

Komandant njemačkog 69. korpusa je 19. aprila izdao naređenje kojim se potčinjenim komandantima naređuje, da se u svakoj borbi

519 AVII, NAV-N-T-314, Roll 562/247.

520 AVII NAV-N-T-314- Roll 1548/690.

protiv partizana vodi borba do posljednjeg vojnika — ustaše ili domobrana. Nemajući povjerenje da će to naređenje moći da sprovede komandant 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga, komandant njemačkog 69. korpusa postavlja za odbranu Banjaluke, Lijeveča polja i Bosanske Gradiške njemačkog komandanta, general-majora Karla fon Devica. On je primio dužnost 11. maja 1944, i smjestio svoje komandno mjesto u samostan Petrićevac na sjeverozapadnoj periferiji grada.⁵²¹

U Prijedoru je glavnu komandu preuzeo komandant 2. bataljona njemačkog 383. puka, i njemu su bili potčinjeni, kako komandant 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruga, tako i milicija.

Komandant 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruga je do 1. aprila po naređenju generala Ringela i, ranije, Lejzera, rasformirao 12. ustaško-domobranksu pukovnicu i uključio njenih 823 domobrana i ustaša u 3. gorsku pukovnicu. Njen raspored bio je slijedeći: stožer 1. bojne, sa 1, 3. i dijelom 4. satnije u Martin brdu; 2. satnija i dio 4. satnije 1. bojne u Dragotinju; stožer 2. bojne sa 5, 6. i 8. satnijom u Prijedoru; 7. satniju 2. bojne u Brežičanima i povoz 1. i 2. bojne u Prijedoru.

Jedinice bivše 12. ustaško-domobranske pukovnije na uporištima u Dobrljinu, Strižni, Ravnicama, zamijenila je 1. bojna 11. gorske pukovnije.⁵²²

U Bosanskoj Dubici, bilo je raspoređeno 600 ustaša, ustaškog odbrambenog zdruga iz logora Jasenovac.

Snage 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga bile su raspoređene.⁵²³

— 13. lovačka pukovnika: Stožer u Banjaluci sa prištapskim jedinicama, ukupno 420 ljudi, 1. bojna ojačana artiljerijom ukupno oko 600 ljudi u Ivanjskoj, 2. bojna ukupno 410 ljudi u Omarskoj i 3. bojna u Banjaluci, i

— 7. lovačka pukovnika: Stožer sa prištapskim jedinicama i 1. bojnou u Bosanskoj Gradiški, ukupno 600 ljudi, 2. bojna u Klačnicama, ukupno 500 ljudi, a 3. bojna u Banjaluci.

Na terenu Lijeveča polja snage njemačke policije ojačane su na 1.450 policajaca i 100 naoružanih folksdojčera. Raspored njemačke policije i folksdojčera u Lijeveču polju bio je: Laktaši, Maglajani, Bosanski Aleksandrovac, Donja Srednja i Gornja Topola.

U selima Bereku, Kukulji, Kosjerovu, Junuzovcima, Krnetama, Mašićima, bile su postavljene žandarmerijske stanice prosječno sa 20—40 žandarma.

U dolini Une, na području Bihaća do Kulen Vakufa i Lapca, bile su raspoređene snage njemačke 373. divizije, a u rejonu Bosanske Krupe i Cazina snage 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga, kojima je komandovala Komanda njemačke 373. divizije njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa.

Prema tome, snage 4. divizije od 27. marta vodile su borbu protiv 2 njemačka korpusa i to protiv 15. brdskog armijskog korpusa na području Bihaća, Cazina i Bosanske Krupe i protiv 69. korpusa u donjim tokovima Sane, Une i Vrbasa.

“H

521 AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/323.

522 AVII, k. 118-A, reg. br. 4/5-18.

523 AVII, k. 460, reg. br. 14/1-8.

Komandant njemačkog 69. korpusa, čije je sjedište bilo u Zagrebu, naredio je šefu Gestapoa za cijelu Nezavisnu Državu Hrvatsku, «potpukovniku Ginteru Hermanu (*Ginther Hermann*), da što prije oformi ustašku miliciju u rejonu Prijedora i Bosanskog Novog radi pojačanja odbrane pomenutih uporišta, i da dozvoli četnicima ulaz u Prijedor da brane grad zajedno sa Nijemcima i ustašama.

Šef Gestapoa u saradnji sa komandantom 2. bataljona njemačkog 383. puka odlučio je da prvo izabere vođe milicije. Najpogodniji su bili oni koji su 1941, zbog pljačke, počinili zločine prema sopstvenom narodu i tako se vezali za okupatora.

Za izbor vođa milicije konsultovali su ustaškog logornika u Prijedoru, Stipu Pavelića, i logornika Ustaške mladeži, Vjekoslava Turkovića. Oni su dali pozitivno mišljenje za Jagu Čavlovića, koji se kao pljačkaš i zlikovac pokazao, i formirao miliciju u Staroj Rijeci još u jesen 1943. Pored njega bio je i poznati zlikovac i pljačkaš Jozo Atlija, koji mu je trebalo da bude pomoćnik. Ali, pošto nije htjeo da bude ničiji pomoćnik, on je formirao zasebnu miliciju pod svojom komandom.

Za formiranje Muslimanske milicije u Prijedoru i okolnim selima, odlučili su se za trgovca Šefku Hadžiahmetovića, koji je, inače, sarađivao do tada sa Gestapom.

Jago je naoružao 400 ljudi, koji su po njemu nazvani Jagina milicija. Jozo Atlija okupio je i naoružao 45 ljudi, koji su po njemu nazvani Atlijina milicija, a Šefko je okupio 410 ljudi, koji su po njemu nazvani Šefkina milicija.

Na terenu Kozarca neki zlikovac po imenu Redžo okupio je i naoružao 300 ljudi, koji su po njemu nazvani Redžina milicija.

Na terenu Bosanskog Novog neki zlikovac i pljačkaš po nadimku Nogo okupio je i naoružao oko 80 zlikovaca i pljačkaša, koji su po njemu nazvani Nogina milicija.

Šef Gestapoa Ginter Herman poklonio je posebnu pažnju četnicima, jer je u njih imao najveće povjerenje. Još krajem marta 1944. pozvao je na razgovor u Prijedor komandanta 4. bataljona 1. krajiške četničke brigade, Vašu Mijatovića. Njegovom bataljonu tad je dodijelio južnu periferiju grada Prijedora, s tim da taj dio grada brani od partizana. Ujedno mu je odobrio da prodire do Sanskog Mosta i na područje Podgrmeča, te da pronalazi saradnike i formira četnike. Vaso Mijatović odmah je sa 400 četnika prešao u Prijedor. Pošto su bili slabo naoružani, slabo odjeveni, vašljivi i prljavi, Herman je naredio da se prvo operu, skinu sa sebe rite i obuku domobranska odijela da bi, na kraju, dobili i puške s municijom.

Vaso Mijatović se tada odvojio iz sastava 1. krajiške četničke brigade i formirao Timarski četnički odred. Za svoga zamjenika postavio je Milana Stojnića, a za ađutanta Svetu Srdića.

Štab tog odreda sa zaštitnicom i pratećom četom smjestio se u Prijedor. U Timarskom odredu bilo je 450 četnika, od kojih je Vaso Mijatović formirao 3 bataljona. Formirao je, također, i *crnu ruku*,

koja je u svemu postupala po njemačkom planu *Hazenjagd* (u prevodu »lov na zečeve«). Zadatak *crne ruke* bio je ubijanje istaknutih rukovodilaca NOV i POJ, kao i NOP-a.

Vođa te grupe bio je Lazo Marčeta iz sela Eminovaca, a ostali članovi grupe: Miloš Perišić iz Dabra, Cojko Manojlović iz Djedovače, Lazo Trkulja iz Koprivne, Milanko Glušac iz Slatine i Radinović iz Resavaca.

Sprovođenje plana *Hazenjagd* poslije odlaska Komande" njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa za Knin, preuzeo je na sebe Gestapo, koji je taj plan sproveodio preko milicije i četnika.

Pripadnici milicije s takvim specijalnim zadacima dobijali su i specijalne iskaznice (propusnice) za slobodno kretanje oko Prijedora i Bosanskog Novog, a četnicima nije davana takva propusnica, jer su se kretali južno od Prijedora na terenu Timara i prema Sanskom Mostu, gdje su imali svoje rođake i doušnike. Takva jedna grupa od oko 40 četnika je noću 1/2. maja 1944. u selu Tomašici pretukla i otjerala predsjednika Narodnooslobodilačkog odbora, Milana Gajanovića, a Stoju Zdjelar pretukla. Te iste noći grupa milicionera iz sela Tukova privukla se do Štaba 3. bataljona 8. brigade i pokušala da ubaci bombe, ali je na vrijeme primjećena i razbijena.

Štab 4. krajiške NOU divizije pratio je preko svojih obavještajnih organa tu aktivnost neprijatelja i, u više navrata, ukazivao štabovima brigada i odreda na njenu opasnost. U jednom od dopisa, posebno je ozbiljno skrenuo pažnju, navodeći slijedeće:⁵²⁴

»Do sada smo u nekoliko dopisa skretali pažnju štabovima brigada i odreda o sredstvima kojima se neprijatelj služi u cilju da dođe do podataka o jačini i rasporedu naših snaga. .. Među tim sredstvima i načinima najčešće je to da u naše redove ubace svoje špijune sa zadatkom da po izvršenom zadatku isti ponovo prebjegnu na neprijateljsku teritoriju i odnesu podatke. Oni se obično pojave kao prebjegli iz neprijateljske vojske, ili garnizona, ili se predaju u toku borbe.

U zadnje vrijeme neprijatelj se ne zadovoljava samo tim da prikupi podatke nego tim svojim agentima stavlja i zadatke terorističkog karaktera napada na naše štabove, ustanove, ili pojedine rukovodioce. Obavješteni smo da iz Ljubije treba da dođe 3 bandita koji će se navodno predati. ...

Ranije smo o načinu i postupku sa tim licima pisali, ali ipak se naređuje svim jedinicama da lica koja se predaju sa neoslobodene teritorije... dobro saslušaju i sa saslušanjem upute odsjeku za zaštitu naroda kod ovog štaba radi njihovog daljnjeg ispitivanja.

Držati se strogo svih naređenja koja su u tom smislu do sada izdata...«

DEJSTVA JEDINICA DO APRILA 1944.

Snage 4. divizije, nakon izvršenih pokreta radi zauzimanja novih položaja, preduzele su sredinom februara snažne borbene aktivnosti protiv 10 puta jačeg neprijatelja.

U selu Stratinskoj, Sanski odred zarobio je 5 četnika s oružjem. Izručeni su vojnom sudu zbog pljačke i silovanja žena.⁵²⁵

Iz uporišta Blatna, u dolini Une, krenuli su u napad na slobodnu teritoriju Podgrmeča ustaše i domobrani 2. ustaško-domobranskog

⁵²⁴ AVII, k. 774-A, reg. br. 2/8.

⁵²⁵ AVII, k. 1628, reg. br. 25/5.

lovačkog zdruga, jačine jedne bojne. Dočekao ih je Podgrmečki odred, razbio i zarobio 5 domobrana.

Drugi bataljon njemačkog 383. puka i 2. bojna 3. gorske pukovnije, napali su 15. februara položaje 6. brigade u selu Rizvanovićima. Žestoka borba vođena je cijeli dan. Nakon pretrpljenih gubitaka od 14 mrtvih i 29 ranjenih, neprijatelj se povukao. Brigada je imala 5 ranjenih boraca.

Druga bojna 3. gorske pukovnije, uz podršku 3 tenka, napala je 16. februara iz Prijedora prema Kozarcu. Dočekao ju je 2. bataljon 11. brigade, razbio i natjerao na povlačenje. Neprijatelj je na bojnopolju ostavio 16 poginulih i nekoliko ranjenih koji su pohvaćani. Bataljon je imao 6 ranjenih boraca.

Dva dana kasnije, 8. brigada porušila je prugu kod željezničke stanice Hadžimehić u dužini od 400 metara.

Istog dana 11. brigada uništila je postrojenja željezničke stanice Piskavica.

Gradiško-ljevcanski odred i jedan bataljon 11. brigade, razbili su 20. februara njemački 5. policijski bataljon u selima Kolonija i Cerovljani kod Bosanske Gradiške. Na bojištu su pronađena 2 poginula policajca.

Drugi bataljon njemačkog 383. puka i 2. bojna 3. gorske pukovnije, sa bataljonom četnika pod komandom Vase Mijatovića, napali su 21. februara iz Prijedora prema selu Čeli na položaje 4. bataljona 8. brigade. Ukupno je napalo 2.000 Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika, uz podršku artiljerije i tenkova. Bataljon 8. brigade (jačine 350 boraca) dočekao je 6 puta brojno jačeg neprijatelja i u toku borbe, koja je trajala 5 sati, uspeo da ga opkoli, udari bočno i s leđa, tako da su se Nijemci, ustaše, domobrani i četnici jedva izvukli iz obruča uz gubitke od 15 mrtvih i više ranjenih. Bataljon 8. brigade imao je 4 poginula i 7 ranjenih boraca.⁵²⁶

Toga dana i diverzantska četa Kozarskog odreda digla je u vazduh između Svodne i Blagaja voz i porušila 230 metara pruge. Za to vrijeme 3. bataljon 11. brigade, zajedno sa 4. bataljonom, u zasedi na pruzi između Dobrljina i Bosanskog Novog, dočekao je jaču ustaško-domobransku patrolu. Patrola je pretrpjela gubitke. U pomoć patroli pošla je posada iz uporišta kod Strižanskog mosta i Dobrljina jačine od oko 300 ustaša i domobrana. I te snage su razbijene. Tada kreće jedna bojna 11. gorske pukovnije iz Bosanskog Novog i četa Nijemaca jurišnog bataljona njemačke 2. oklopne armije. I te snage bile su razbijene. Poginuo je njemački major, koji je komandovao svim snagama sa 11 Nijemaca, a mnogo više ih je ranjeno. Bataljoni 11. brigade imali su 4 poginula i 8 ranjenih boraca.

Jedan bataljon 6. brigade sa diverzantskom grupom Podgrmečkog odreda, istrkao je 28. februara prugu između Bosanskog Novog i Bosanske Krupe na 28 mjesta. Istog dana, snage 6. brigade napale su kolonu Nijemaca njemačke 373. divizije između Bosanskog Novog i Prijedora. U borbi od 13 do 17 sati ubijeno je 38 Nijemaca, a mnogo ih je više ranjeno.

⁵²⁶ AVII, k. 774. reg. "br. 14/2.

Između Omarske i Kozarca snage 8. brigade porušile su 800 metara pruge.

Noću 27/28. februara 3. bataljon 11. brigade postavio je na pruži između Strižanskog mosta i Dobrijina minu, a zatim čekao u zasjedi da naiđe voz. Ujutru je naišao voz pun Nijemaca. Mina je eksplodirala i zaustavila voz. Potom je bataljon napao Nijemce u vozu. U vrlo žestokoj borbi ubijeno je preko 100 Nijemaca, a mnogo ih više ranjeno. Zarobljeno je 10 Nijemaca i 6 željezničara. Zaplijenjeno je oko 100 pušaka i automata (šmajsera), jedan protivavionski mitraljez i veći broj pištolja. Gubici 11. brigade: 5 poginulih i 35 ranjenih boraca.²²⁷

Diverzantska grupa Kozarskog odreda minirala je cestu Blagaj — Svodna. Naišao je automobil sa 8 Nijemaca. Mina je eksplodirala i svih 8 Nijemaca s automobilom je uništeno.

Prvog marta snage 6. brigade dočekale su i razbile snage 2. bataljona njemačkog 383. puka i 2. bojne 3. gorske pukovnije, koje su pošle iz Prijedora u pravcu Vitasovaca. Neprijatelj je suzbijen i natjeran na povlačenje uz gubitke od 4 poginula. Brigada je imala 2 ranjena borca. Potom neprijatelj iz Prijedora napada prema selu Božićima na snage 11. brigade. Došlo je do borbe u kojoj je poginulo 16 Nijemaca, dok je 11. brigada imala jednog poginulog i 2 ranjena borca.⁵²⁸ Plijen 7 tromblona i puške.

Borbe na terenu Kozarca, Prijedora i Bosanskog Novog nastavljaju se 3. marta. Sve snage 2. bataljona njemačkog 383. puka i u cjelini 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruge trpe veće gubitke. Ubijeno je 14 Nijemaca, a mnogo više ustaša i domobrana. To je bila visoka cijena da bi komandant njemačkog 15. brdskog korpusa stigao do Prijedora. Dalje nije mogao. A morao je što prije stići u Knin. Zato naređuje Komandi njemačke 1. brdske divizije, koja je stigla u rejon Bosanske Kostajnice i Bosanskog Novog, da odmah krenu prema Prijedoru i Banjaluci. Komandant njemačke 1. brdske divizije naređuje da već 4. marta krene prema Prijedoru iz Bosanskog Novog 99. puk, jačine oko 6.000 vojnika.⁵²⁸ U to vrijeme na terenu Karana djeluju 1. i 4. bataljon 11. brigade. Stab 11. brigade saznaje 3. marta da će sutradan krenuti izvjesne snage Nijemaca iz Bosanskog Novog prema Prijedoru. Odlučuje da ih napadnu 1. i 4. bataljon. Prema toj odluci 4. bataljon prelazi rijeku Sanu sa zadatkom da tuče Nijemce s lijeve na desnu obalu Sane kuda prolaze pruga i cesta. Prvi bataljon dobija zadatak da postavi zasjedu na terenu Karana iznad ceste i pruge.

Sve je bilo dobro pripremljeno, samo što Stab 11. brigade nije mogao predvidjeti da će 4. marta ujutru biti tako gusta magla da se nije moglo vidjeti ni na 10 metara daljine. I, upravo, po toj magli naišlo je oko 6.000 Nijemaca cestom, koje je dočekala 3. četa 1. bataljona 11. brigade. U borbi prsa u prsa sa 60 puta jačim neprijateljem, 3. četa imala je 14 poginulih, među kojima je bio i komandir

⁵²⁷ AVII, k. 118-A, reg. br. 4/5-18.

⁵²⁸ AVII, k. 774-A, reg. br. 14/2.

⁵²⁹ AVII NAV-N-T-314, Roll 562/1029.

čete Gojko Gajić i 14 ranjenih boraca i rukovodilaca. Snage 4. bataljona koje su se nalazile preko rijeke nisu, zbog magle, mogle ni metka da opale, a upravo taj bataljon je trebalo da nanese glavni vatreni udar.

Pridošle snage 99. puka 1. brdske divizije, pokušale su 5. marta da uz podršku artiljerije prodru u rudnik Ljubiju. Snage 6. brigade dočekale su neprijatelja, nanijele mu gubitke od oko 80 poginulih i ranjenih, razbile ga i protjerale natrag u Prijedor. Brigada je imala 5 poginulih i 27 ranjenih boraca i rukovodilaca.⁵³⁰

U međuvremenu je 8. brigada kod Piskavice porušila prugu dužine od 200 metara, a Sanski odred progono je četnike po selima Brankovići, Piskavica, Borkovići, Bistrica.

Ustaško-domobranske snage u napadu prema selu Miljakovcima, dočekali su dijelovi 8. brigade 7. marta, i natjerali natrag u Prijedor. Istog dana 1. bataljon 8. brigade dočekao je 1. bojnu 13. lovačke pukovnije kod Ivanjske i sa bliskog odstojanja ubio 5 ustaša i domobrana, uhvatio 3 domobrana, a ostali su pobjegli.

Jedinice 11. brigade prešle su Unu 8. marta između Bosanske Dubice i Bosanske Kostajnice na teren zvani »Trokut«, u selo Utolice, i napale neprijatelja. Ubijeno je 9 ustaša i 6 Italijana (crnokošljaša) fašista. Plijen 6 pušaka i municija.

Diverzantska četa Kozarskog odreda postavila je istog dana minu na cesti kod Bosanske Kostajnice. Naišao je kamion pun Nijemaca koji je od eksplozije mine zajedno s Nijemcima uništen.

Kod Kozarca 11. brigada nanijela je gubitke od 6 poginulih 99. puku 1. brdske divizije.

Snage 6. brigade sa 2 čete 8. brigade, vodile su 10. marta borbu sa 2. bataljonom njemačkog 383. puka i 2. bojnou 3. gorske pukovnije na liniji Rizvanovići — Hambarine. Neprijatelj se branio uz jaku podršku artiljerije, a potom, drugog dana, (11. marta) povukao se u Prijedor uz gubitke od 70 mrtvih i ranjenih. Gubici 6. brigade 6 poginulih i 16 ranjenih.⁵³¹

Treći bataljon 11. brigade u selu Brežičanima vodio je 11. marta borbu sa dijelovima 3. gorske pukovnije. Ubijeno 5, a zarobljen jedan domobran. Sutradan 3. bataljon ubio je još 2 neprijateljeva vojnika kod Svodne i zaplijenio 2 puške.

Diverzantska grupa Kozarskog odreda porušila je prugu između Bosanskog Novog i Dobrljina u dužini od 150 metara.

Noću 12/13. marta 2. bataljon 8. brigade napao je ustaše u selu Tukovima kod Prijedora. Ubijeno je i ranjeno 36 ustaša, a gubici 8. brigade 7 ranjenih boraca.

Gradiško-ljevcanski odred pri pretresu sela Šimići ubio je 14. marta 5 njemačkih policajaca i jednog njemačkog kapetana, a druge snage Odreda, u zasjedi prema selu Ivanjskoj, dočekale su snage njemačke policije, koje su pošle u pomoć njemačkim snagama i Šimićima i, tom prilikom, ubile 8 njemačkih policajaca, a zarobile 8.

⁵³⁰ AVII, k. 774-A, reg. br. 14/2.

⁵³¹ AVII, k. 774-A, reg. br. 11/2.

Treći bataljon 6. brigade na cesti Prijedor — Bosanski Novi napao je 15. marta kamion pun Nijemaca. Ubijeno je 8, ranjeno 3 i zarobljena 3 Nijemca. Plijen jedan teški mitraljez, jedan automat (šmajser), puške, bombe, odjeća i obuća.⁵¹²

Snage 11. brigade porušile su prugu u dužini 2.500 metara između Blagaja i Martin brda.

Između željezničkih stanica Omarska i Piskavica snage 8. brigade dočekale su vojni transportni voz i ubile 54 Nijemca, ustaše i domobrana, kao i komandanta voza, njemačkog oficira, a ranile 26. Zarobljeno je 45 ustaša, Nijemaca i domobrana. Plijen 33 puške, 9 automata, 4 puškomitraljeza, 7 pištolja, 15 bombi, 2 dvogleda, municija. Brigada je imala 3 ranjena borca.

Snage 2. bataljona 11. brigade kod Svodne ubile su 8 Nijemaca.

Snage Gradiško-ljevčanskog odreda u Lijevču polju ubile su 16. marta 25 njemačkih policajaca i žandarma. Odred je imao 2 ranjena borca. Tada je stupilo u odred dobrovoljno 63 nova borca.⁵³³

Sanski odred u selu Saračici kod Banjaluke zarobio je 12 četnika, a odmah zatim u selu Brankovcu jednog četničkog komandira čete sa 7 četnika. Plijen: 18 pušaka, 5 bombi i 860 metaka.⁵³⁴

Snage 11. brigade između Dobrljina i Bosanske Kostajnice, napale su 20. marta vojni transportni voz. Uništena je lokomotiva sa 40 vagona punih slame i 2 vagona duvana. Ubijeno je 37 Nijemaca, zarobljeno 7, jedan Azerbejdžanac i jedan željezničar. Plijen: jedan šarac, 50 kg duvana, 10 pušaka i municija.³³⁵ Svih 40 vagona je spaljeno.

Snage 8. brigade ukopale su 20. marta mine ispod pruge između Omarske i Kozarca, a istovremeno postavile zasjedu. Jedna satnija domobrana iz uporišta Omarske, pošla je prema Prijedoru da prekontroliše prugu, ali, pošto je bila obavještena od četnika da su partizani na pruzi u zasjedi, pobjegla je nazad u uporište Omarsku. Nešto kasnije krenuo je iz Prijedora oklopni voz, stigao blizu mjesta zasjede i tu stao. Da bi navukao oklopni voz na minu, komandant 4. bataljona naredio je jednoj četi da se poluotkriveno povlači dalje od pruge, ali tako da je neprijatelj vidi. Neprijatelj je tada iz oklopnog voza otvorio vatru po partizanima i krenuo vozom prema Omarskoj. Naišao je na minu, koja je eksplodirala i uništila voz i posadu od 20 Nijemaca, ustaša i domobrana. Plijen: 5 puškomitraljeza, jedan teški mitraljez *breda* sa 2.000 metaka, tap *pito* sa 18 granata, 20 bombi i 4.000 pušanih metaka.

Istog dana Gradiško-ljevčanski odred ubio je u Lijevču polju 25 njemačkih policajaca.

Noću 21/22. marta 2. i 3. bataljon 11. brigade ukopali su između Bosanskog Novog i Prijedora ispod pruge minu. Na minu je naišao voz i od eksplozije je uništena lokomotiva sa 4 vagona. Potom je

M2 AVII, k. 774-A, reg. br. 18/2.

533 AVII, k. 768, reg. br. 8/2.

534 AVII, k. 1626, reg. br. 38/5.

535 AVII, k. 118-A, reg. br. 4/5-18.

otvorena vatra na Nijemce u vozu, i ubijeno ih je 40, a 6 zarobljeno. Gubici 11. brigade: 3 poginula i 2 ranjena borca.

Sanski odred je 22. marta vodio borbu sa dvije bojne 7. lovačke pukovnije i snagama 2. četničke brigade na terenu Slavići — Bronzani Majdan. Ubijeno je 14 ustaša, domobrana i četnika, a ranjeno mnogo više. Gubici Sanskog odreda 8 poginulih i 6 ranjenih boraca.⁵³⁶

Prvi i 4. bataljon 11. brigade dočekali su 24. marta, njemačku borbenu grupu *Rudno*, koja se u povratku iz rejona Bronzanog Majdana kretala preko Ivanjske i sela Verića za Prijedor. U borbi kod sela Verića, Nijemci su imali preko 50 poginulih i ranjenih, a bataljon 11. brigade 3 poginula i 5 ranjenih boraca.

Diverzantska četa Podgrmečkog odreda digla je u vazduh njemački transportni voz na pruzi Bosanski Novi — Bosanska Krupa. Uništena je lokomotiva sa 6 vagona, od kojih jedan vagon kukuruza. U jednom vagonu vozili su se njemački oficiri, od kojih je 5 poginulo, a 6 ranjeno. Uništen je veći broj brodića, koje su Nijemci prevozili na obalu Jadranskog mora.⁵³⁷

Šesta brigada na pruzi između Svodne i Blagaja uništila je 25. marta voz sa 14 vagona. Broj poginulih i ranjenih nije utvrđen.

Topovsko odjeljenje 11. brigade uništilo je vatrom 26. marta jedan njemački avion na aerodromu u Prijedoru. Tom prilikom ubijen je pilot i 6 njemačkih vojnika.

Četvrti bataljon 6. brigade dočekao je satniju 3. gorske pukovnije, koja se kretala desnom obalom Sane. Prvim vatrenim plotunom ubijeno je 27 ustaša i domobrana, više ih ranjeno, a ostali su se povukli u uporište Martin brdo.⁵³⁸

Četvrti bataljon 6. brigade ubio je 12 neprijateljevih vojnika 27. marta. Ostali su se povukli nazad u Prijedor.

Drugi bataljon njemačkog 383. puka, 2. bojna 3. gorske pukovnije i 4. bataljon 2. četničke brigade napali su 29. marta položaje 4. bataljona 8. brigade na pravcu prema Sanskom Mostu. Dočekani su plotunskom vatrom. Od prvog vatrene udara poginulo je 11 Nijemaca, 2 četnika, ranjeno 7 Nijemaca, jedan četnik, dok je jedan četnik zarobljen. Bataljon je imao 3 ranjena borca. Neprijatelj se poslije pretrpljenih gubitaka povukao u Prijedor.⁵³⁹

Četvrti bataljon 6. brigade napao je 1. aprila satniju ustaša i domobrana u rejonu sela Dragotinje. Ubijeno je 16 ustaša i domobrana.

Istog dana dijelovi 4. bataljona 11. brigade upali su u žandarmerijsku stanicu Mašići kod Bosanske Gradiške. Ubijeno je 16 žandarma, a jedan ranjen. Zaplijenjen jedan puškomitraljez, ostalo puške i telefon. U Bataljonu je poginuo jedan borac, a 2 su ranjena.

536 AVII, k. 1628, reg. br. 37/5.

537 AVII, k. 1628, reg. br. 38/5.

538 AVII, k. 774-A, reg. br. 17/2.

539 AVII, k. 775, reg. br. 15/2.

Noću 3/4. aprila jedinice 6. brigade napale su i likvidirale neprijateljevu posadu u selu Orljani kod Bihaća. Ubijeno je 4, ranjeno 6 i zarobljeno 6 Nijemaca. Zaplijenjeno: 8 pušaka i 8.000 metaka. Brigada je imala jednog poginulog borca.⁵⁴⁰

DEJSTVA 4. DIVIZIJE DO MAJA 1944.

Poslije izdatih uredbi i naredbi u februaru 1944. o daljem organizacionom i formacijskom jačanju jedinica NOV i POJ i vojnoteritorijalnih organa, Vrhovni komandant ubrzano priprema u martu snage 1. proleterskog korpusa i 11. krajiške divizije da krenu sa teritorije Bosanske krajine u Srbiju. To je uslovljavala i situacija na frontovima u Evropi, posebno na Istočnom, gdje su snage Crvene armije, poslije velike pobjede kod Kurska u julu 1943, nezadrživo napredovale i izbile do marta 1944. do granica Rumunije.

Zbog predviđenog odlaska 11. divizije s područja srednje Bosne, a da bi to područje i dalje bilo posjednuto jakim snagama NOV i POJ, drug Tito naredio je Štabu 5. korpusa da predloži formiranje jedne nove divizije, koja bi zamjenila 11. krajišku diviziju u srednjoj Bosni.

Štab 5. korpusa je u martu preduzeo sve kako bi obezbjedio nesmetano osnivanje te nove divizije. Zato je 1. februara naredio Štabu 13. krajiške brigade, koju je predvidio kao jezgro buduće nove divizije, da stavi pod svoju komandu Zmijanjski odred i da ga što prije osposobi za odbranu pravca od Banjaluke preko Mrkonjić-Grada prema Jajcu i Ključu.⁵⁴¹

Za obezbjeđenje područja Drvara sa zapada iz doline Une (kada 6. lička divizija krene za Srbiju), Štab 5. korpusa preduzeo je mjere jačanja Drvarsko-petrovačkog odreda, koji je u februaru imao u svom sastavu Petrovački i Bihački bataljon, Drvarsku, Vakufsku i Zaštitnu četvu — ukupno oko 550 boraca. Odlučeno je da se taj odred ojača borcima jedinica Drvarskog vojnog područja i formira Drvarski bataljon. To je odmah i sprovedeno, a zatim je Drvarsko-petrovački odred zauzeo položaje na liniji Vrtoče — Lipa. On je na tim položajima obezbjeđivao područje Bosanskog Petrovca i Drvara.⁵⁴²

Štabu 5. korpusa postavila su se još dva zadatka:

— prvo, da formira još tri krajiške brigade, od kojih će jedna ući u sastav 10. krajiške divizije, a druge dvije u sastav nove divizije. Tako bi 10. krajiška i ta nova NOU divizija imale u svom sastavu po 3 brigade kao i 4. krajiška divizija, i

— drugo, trebalo je u prvo vrijeme odrediti precizno operativni prostor divizija, tako da nova divizija prebaci dio snaga na teren Kotor-Varoši u srednju Bosnu i, postepeno, pomjera svoje snage na tom području prema rijeci Bosni, a 11. krajiška divizija da se pomjeri do rijeke Bosne, spremna da u datom momentu forsira rijeku i krene za Srbiju.

540 AVII, k. 774-A, reg. br. 16/2.

541 AVII, k. 459-A, reg. br. 21/14.

542 AVII, k. 774-A, reg. br. 14/3.

Naredbom Vrhovnog komandanta od 20. marta 1944. formirana je nova divizija, koja je dobila naziv: 39. krajiška NOU divizija.

Svega 6 dana kasnije (26. marta), naredbom Štaba 5. korpusa, formirana je od Sanskog odreda, kao jezgra, i Ribničkog odreda, 15. krajiška NOU brigada.

Mjesec dana kasnije od Udarnog NOP odreda formirana je 16. krajiška NOU brigada.

Sastav i operativne prostorije 4. i 39. krajiške divizije bili su:

Četvrta krajiška divizija

Sastav: 6. krajiška brigada, 8. krajiška brigada, 11. krajiška brigada, Gradiško-lijevčanski odred, Kozarački odred, Timarski odred, Podgrmečki odred i Drvarsko-petrovački odred.

Operativni prostor: Vrpolje kod Sanskog Mosta — Sanski Most, Omarska, planina Kozara — Podgradci — Topola — Bosanska Gradiška — uzvodno desnom obalom Save do ušća Une, uzvodno desnom obalom Une do Kulen Vakufa — Drvar — Bosanski Petrovac — Vrpolje.

Trideset deveta krajiška divizija

Sastav: 13. krajiška brigada, 15. krajiška brigada, 16. krajiška brigada, Zmijanjski odred, Mrkonjički odred i Banjalučki odred.

Operativni prostor: Ključ — Piskavica — južne padine planine Kozare — Bosanski Aleksandrovac — Lijevče polje do Save — uzvodno lijevom obalom Vrbasa do Banjaluke — uzvodno lijevom obalom Vrbanje do Kotor-Varoša — Ugar — planina Vitorog — istočno do padina planine Klekovače.

Formiranjem 39. divizije došlo je do komandnih promjena u Stabu 4. divizije i u Stabu 6. brigade.

Dotadašnji zamjenik komandanta 4. divizije, Vojo Todorović, postavljen je za komandanta 39. divizije. Na njegovo mjesto postavljen je Uroš Bogunović Roca, do tada komandant 6. brigade.

Za komandanta 6. brigade postavljen je Mičo Kolundžija, a za zamjenika Rade Brkić, do tada komandant Podgrmečkog odreda.

Formiranje 39. divizije, koje je uslovilo organizacione i kadrovske promjene u 4. diviziji, nije uticalo na neprekidnost borbenih dejstava jedinica 4. divizije.

Drugi i 3. bataljon 11. brigade, 4. aprila, napali su i zaustavili voz između željezničkih stanica Blagaj i Martin Brda. Ubijena su 63 Nijemca i ustaše, među kojima i 2 njemačka podoficira. Zarobljeno je 24 Nijemca, među kojima i jedan podoficir. Plijen: puškomitraljez, 28 pušaka, 2 automata (šmajsera), 3 pištolja, 8.000 metaka, 5.000 manevarske municije, 230 ručnih bombi, 62.000 kuna, 380.000 cigareta, mnogo cipela, čizama, i druge ratne opreme. Uništene su dvije lokomotive i 28 vagona benzina. Zaplijenjena je njemačka arhiva kod jednog podoficira. Brigada je imala jednog poginulog borca, a 3 ranjena.

Drugog dana Kozarski odred je porušio 1.250 metara pruge.

Drugi bataljon 6. brigade vodio je 6. aprila cijeli dan borbu sa 2. bataljonom njemačkog 383. puka i snagama 3. gorske pukovnije, koje su pokušale iz Prijedora da se probiju u rudnik Ljubiju. U borbi je njemačke i ustaško-domobranske snage podržavalo i 8 tenkova, kao i 2 artiljerijska divizona, ukupno 24 topa i haubica. U vrlo žestokoj borbi od 6 do 11 sati neprijatelj je, ne obazirući se na gubitke, prodro u položaje 2. bataljona S. brigade uz gubitke od 70 poginulih i ranjenih. Gubici 6. brigade 3 poginula i 19 ranjenih boraca. Uveče, 2. bataljon 6. brigade napao je neprijatelja i protjerao ga u Prijedor i povratio položaje.⁵⁴³

Istog dana neprijateljeve snage napale su iz Prijedora i 4. bataljon 8. brigade na položajima u selu Miljakovcima, uz jaku podršku artiljerije. Neprijatelj je odbijen, ali je od jedne granate poginuo komandant 4. bataljona Uroš Vujanović. Ranjeno je i 6 boraca bataljona, a poginuo je i vodnik Ljubo Stojisavljević. Ukupno 2 poginula i 6 ranjenih.⁵⁴⁴

Drugi i 3. bataljon 11. brigade dočekali su 7. aprila snage njemačke 373. divizije i 11. gorske pukovnije, koje su jednovremeno napale na teren Karana od Dobrljina, Blagaja, Grabašnice, Marina i Jutrogušte da bi opkolile snage 11. brigade. Brigada je razbila neprijatelja na svim pravcima, koji se povukao uz velike gubitke. Imala je 3 poginula i 6 ranjenih boraca.⁵⁴⁵

Gradiško-lijevčanski odred vodio je borbu 7. i 8. aprila sa 1. bojnomo 7. lovačke pukovnije. Bojna je imala 2 ranjena domobrana. Prvi bataljon 11. brigade porušio je 2 km pruge između Kozarca i Omarske. Drugi i 3. bataljon iste brigade porušili su prugu između Svodne i Blagaja i most u dužini od 5 metara. Treći bataljon 6. brigade, zajedno sa snagama 2. bataljona 11. brigade, iskidali su prugu između Bosanskog Novog i Prijedora u dužini od 3 km.⁵⁴⁶

Prvi bataljon 6. brigade sa Bihaćkim bataljonom Drvarsko-peetrovačkog odreda, napali su 9. aprila neprijateljevo uporište u Gradini na pruzi Bihać — Bosanska Krupa. Neprijatelj je likvidiran. Ubijeno je 10, ranjeno i uhvaćeno 20 ustaša i domobrana. Gubici brigade 2 poginula i 3 ranjena borca. Plijen 12 pušaka, jedan puškomitraljez, 3 pištolja i automat.

Četvrti bataljon 8. brigade porušio je prugu između Kozarca i Omarske u dužini od kilometar. Spaljena su 2 mosta dužine 5 i 8 metara.

Druga bojna 3. gorske pukovnije iz Prijedora, sa četom Nijemaca, napala je položaje 2. bataljona 8. brigade u selu Hambarinama. Bataljon je potisnuo neprijatelja u Prijedor.

Istog dana, 3. bataljon 8. brigade progonio je četnike 2. četničke brigade od sela Pervana do blizu Banjaluke, i ubio 7 četnika.

⁵⁴³ AVII, k. 774-A, reg. br. 16/2.

⁵⁴⁴ AVII, k. 774-A, reg. br. 17/2.

⁵⁴⁵ AVII, 11, KNOU brigada str. 245, izdanje Bos. Gradiška, 1982.

⁵⁴⁶ AVII, k. 774-A, reg. br. 17/2.

Treći bataljon 11. brigade iskidao je prugu između Svodne i Brežičana. Iz Prijedora 2. bataljon njemačkog 383. puka i 2. bojna 3. gorske pukovnije, pošli su da oprave prugu, ali su dočekani vatrom i u borbi je poginulo 5 Nijemaca, a 4 ranjena. Brigada je imala gubitke od 3 poginula i 1 ranjenog borca.

Podgrmečki odred, između Otoke i Bosanske Krupe, porušio je 350 metara pruge i betonski most dužine 12 metara.

Zbog stalnih napada 8. brigade neprijatelj je napustio 13. aprila uporište Omarsku i povukao se u Banjaluku, a iz uporišta Kozajrac povukao se u Prijedor. Ubijeno je 95 vojnika 13. lovačke pukovnije i uništena lokomotiva sa 3 vagona.

Sedamnaestog aprila, po naređenju komande njemačkog 69. korpusa, 1. bataljon njemačkog 383. puka za naročitu upotrebu iz Banjaluke i 2. bataljon njemačkog 383. puka iz Prijedora, pokušali su da 17. aprila prodorom u Kozarac i Omarsku ponovno uspostave uporišta u tim mjestima. Ta 2 bataljona povukla su se 18. aprila pred nadmoćnijim snagama 4. i 39. divizije.

Peta satnica 4. ustaške bojne ustaškog odbrambenog zdruga napala je 18. aprila iz Bosanske Dubice prema slobodnoj teritoriji područja Kozare, i prodrla u sela Kadin Jelovac, Bjelajce i Vlaškovce. Zapalili su nekoliko kuća, ali ubrzo su stigle jedinice Gradiško-ljevčanskog odreda i ubile jednog, ranile 5 ustaša, a ostali su se povukli nazad u Bosansku Dubicu.⁵⁴⁷

Noću 19/20. aprila jedinice 4. divizije napale su neprijatelja u Prijedoru jačine od oko 900 Nijemaca, 1.800 ustaša i domobrana i 1.300 milicionera i četnika. Ukupno oko 4.000 neprijateljevih vojnika. Odnos snaga bio je 1:1 u ljudstvu. Prednost neprijatelja je bila u naoružanju: tenkovima, artiljeriji i jako utvrđenom spoljnjem i unutrašnjem sistemu odbrane grada, sa mnoštvom bunkera (38), dubokim rovovima, bodljikavom žicom i velikim brojem nagaznih protivpješadijskih mina.

Zbog tako utvrđenog uporišta, Štab 4. divizije odlučio je da se pripreme za napad izvrše u najvećoj tajnosti, a da se u 23 sata, 19. aprila izvrši iznenadan prodor u grad, infiltriranjem dijela snaga u središte grada.

Neprijatelj je vrlo budno i spremno dočekao jedinice 4. divizije, odbio noću prvi i drugi napad, a ujutru i treći napad. Jedinice 4. divizije tada su se povukle i zauzele ranije položaje s kojih su nastavile aktivna dejstva.

Neprijatelj je u Prijedoru imao preko 300 ranjenih i poginulih, a 4. divizija 36 poginulih i 112 ranjenih boraca i rukovodilaca.⁵⁴⁸ Uništen je jedan tenk i iskidano 4,5 kilometra pruge.

Za Štab 4. divizije bio je to prvi i jedini napad cijele divizije, u kojem ona nije uspjela da izvrši zadatak.

⁵⁴⁷ AVII, k. 196, reg. br. 54/19-1.

⁵⁴⁸ AVII, k. 458-A, reg. br. 30/1-5.

Najviše se razmišljalo u Stabu 4. divizije i među članovima Politodjela o tome da je neprijatelj vrlo budno i spremno dočekao napad. Da je čak na glavnim pravcima napada postavio i reflektore, te svojim jedinicama u bunkerima i rovovima osvjetljavao bojište, kako im se partizani, koristeći se mrakom, ne bi približili.

Za plan i početak napada znali su samo Štab 4. divizije, Politodjel Divizije i štabovi brigada. Osim njih znao je još najopširnije o pripremama napada obavještajac 4. divizije, koji je prikupljao podatke o neprijatelju. Na njega se od marta sumnjalo, kada je iz neobjašnjivih razloga izveo iz zatvora 4. divizije jednog prebjeglog neprijateljevog oficira ubio ga i zakopao, a za koga je njegov pomoćnik, Radoslav Resanović, dobio podatke od obavještajnog punkta u Prijedoru da je špijun i da je ubačen sa specijalnim zadatkom.

Štab 4. divizije koji je strogo vodio računa da se svi sumnjivi saslušaju, utvrdi istina i da se prema težini krivice sude, zbog tog ubistva i ozbiljnih sumnji da obavještajac Divizije saraduje sa neprijateljem, smjenio ga je početkom maja i postavio na rad u intendanturi.

Za obavještajnog oficira 4. divizije postavljen je Pero Grbić, do tada obavještajni oficir Podgrmečkog vojnog područja, a za pomoćnika Đuro Rašeta. Za obavještajnog oficira Podgrmečkog područja postavljen je Radoslav Resanović, do tada pomoćnik obavještajnog oficira 4. divizije, a za njegovog pomoćnika Nazim Bilalbegović.

Prvi bataljon 11. brigade vodio je 26. aprila borbu kod Brezičana i Dragotinje sa snagama 3. gorske pukovnije. Ubijeno 6 domobrana.

Kozarački odred na pruzi Dobrljin, Bosanski Novi digao je 26. aprila voz u vazduh. Uništena su 3 vagona. Pronađeno je 26 njemačkih lješeva, dok je ostale neprijatelj uspio odvući u Bosanski Novi.

Prvi bataljon 11. brigade na Milašinovića Glavici i Vranića brdu vodio je 27. aprila borbu sa snagama 11. gorske pukovnije, koje su protjerane nazad u Bosanski Novi. Ubijeno je 4 domobrana.

Treći bataljon 11. brigade postavio je 28. aprila minu na pruzi Bosanski Novi — Dobrljin u selu Poljavnici. Naišao je voz, koji je od eksplozije uništen sa najvećim brojem njemačkih vojnika. O tome je oružnička postaja Bosanski Novi izvršila uviđaj i odmah poslala Zapovjedništvu 1. oružničke pukovnije slijedeći izvještaj:

... »Dne 28. travnja (aprila 1944. na željezničkoj pruzi Bosanski Novi—Ravnice u selu Poljavnica 4.5 km. sjeverno od Bosanskog Novog banditi su postavili minu pod tračnice na koju je naišao voz koji je uništen. Prevrnula su se 4 vagona. U trenutku eksplozije mine, banditi su otvorili jaku vatru na vojnike u vozu. To je bila paklena paljba iz mnogih automatskih oružja. U vozu je bilo mnogo njemačke vojske i 2 tenka koji su odmah otvorili vatru iz topova, a takođe i topništvo iz Dvora na Uni otvorilo je vatru. Nakon 20 minuta stigao je u pomoć oklopni vlak i 200 Nijemaca i ustaša iz Novog. Partizani su odstupili. Prilikom ovog zvjerskog napada bilo je više mrtvih i ranjenih njemačkih i naših vojnika koji su preveženi u bolnicu 373. njemačke divizije u Bosanski Novi...«

Prema naknadno utvrđenim podacima bilo je oko 100 mrtvih i preko 150 ranjenih Nijemaca, ustaša i domobrana. Komandant nje- mačke 373. divizije, general Aldrijan, tada je napisao da je to bio najveći poraz na pruzi Bosanski Novi — Dobrljin.

Drugi bataljon 11. brigade razbio je 1. maja 1. bojnu 3. gorske pukovnije i četu četnika Timarskog odreda, koji su pošli iz Prijedora prema selu Palančištu radi pljačke. Ubijena su 2, a ranjena 3 neprijateljeva vojnika.

Istog dana 4. bataljon 11. brigade dočekaio je snage 3. gorske pukovnije, koje su iz Prijedora napale prema selu Marinima. Ubi- jeno je 10 neprijateljevih vojnika, a ostali su se povukli nazad u Prijedor.

Na pruzi Bosanski Novi — Prijedor 4. bataljon 11. brigade digao je 3. maja u vazduh voz, a potom otvorio vatru. Ubijeno je 15[^] nje- mačkih vojnika i 4 željezničara. Lokomotiva i vagoni su uništeni. Bataljon je imao 5 poginulih i 4 ranjena borca.

Četvrti bataljon 11. brigade digao je minom u vazduh voz na pruzi Prijedor — Bosanski Novi 5. maja. Uništena su 3 vagona i ubijeno 15 Nijemaca. Pruga je porušena na 5 mjesta.

Petog maja Diverzantska četa Kozarskog odreda digla je minom u vazduh voz na pruzi Bosanski Novi — Dobrljin istog dana. Uni- šteno 9 vagona sa ratnim materijalom.

REZULTATI BORBI U ZIMU I PROLEĆE 1944.

A. *Neprijateljevi gubici*: ubijeno 2.706 Nijemaca, ustaša, domo- brana, žandarma, policajaca, 904 ranjena i 618 zarobljeno, svega 4.228 neprijateljevih vojnika.

B. *Gubici 4. divizije*: poginulo 203 borca, i rukovodilaca, 589 ra- njeno i 25 nestalo. Svega 817.

C. *Zaplijenjeno*: 630 pušaka, 46 puškomitraljeza, 28 automata, 54 pištolja, 3 teška minobacača, 2 teška mitraljeza, jedan protiv- avionski mitraljez, 2 topa, 8 tromblona, 48.000 puščane municije, 370 ručnih bombi, 2 dvogleda, 23 konja, 50 kilograma duvana, 380.000 cigareta i jedna radio-stanica.

D. *Uništeno, iskidano, spaljeno, srušeno*: 8 tenkova, 26 kamiona, jedan automobil, 14 lokomotiva, 158 vagona, jedna željeznička sta- nica, 2 skretnice, jedan avion i 5 mostova, iskidano 53 km pruge.

E. *Izgubljeno*: jedan protivkolski top 52 mm, 3 protivkolska topa 37 mm, jedan teški mitraljez, 14 pušaka, 3 puškomitraljeza i jedan minobacač.

RAZBIJANJE NEPRIJATELJEVOG VAZDUŠNODESANTNOG NAPADA NA VRHOVNI ŠTAB

Njemačka Vrhovna komanda oružane sile, poslije neuspjeha ope- racije *Valdrauš* (huk šume), koja je sredinom januara 1944. imala za cilj uništenje vrhovnog rukovodstva NOP-a u Jajcu, naređuje već početkom februara njemačkom komandantu Jugoistoka, general-feld- maršalu Maksimilijanu fon Vajksu, da pripremi novu operaciju s ist- im zadatkom.

U obrazloženju značaja te operacije, njemačka Vrhovna komanda navodi da je u svim dotadašnjim operacijama protiv NOVJ njemačka vojska trpjela neuspjehe zbog toga što se na čelu jedinica NOV i POJ nalazi Tito, ličnost istaknutih vojnih sposobnosti, i da je ta ličnost uspostavila saradnju sa NOP-om Grčke i Albanije, te ostvarila jedinstveno plansko rukovođenje oružanom borbom protiv njemačke i bugarske vojske i satelita na Balkanu.

Na kraju, u obrazloženju, navodi se da uništenje vrhovnog rukovodstva NOP-a Jugoslavije, nalažu opšti interesi Trećeg Rajha. Ti opšti interesi nastali su nepovoljnim razvojem situacije na istočnom i južnom frontu u Evropi. Naime, zimi i u proljeće 1944. njemačke armije na istočnom i na južnom frontu trpjele su poraze. Balkan je za njemačku Vrhovnu komandu postajao sve značajniji.

Sredinom aprila 1944. snage Crvene armije stigle su do reke Pruta i na pojedinim mjestima prešle granicu Rumunije. Na frontu u Italiji, poslije neuspjelog proboja u martu 1944. njemačke linije *Gustav*, anglo-američke snage ponovno napadaju 11. maja, i probijaju je, i do 4. juna stižu u Rim.

Na istočnom frontu, njemačka Vrhovna komanda odlučila je da spriječi po svaku cijenu dalji prodor snaga Crvene armije i održi pod okupacijom zemlje srednje Evrope i Balkana. Zadržavanje tih snaga bilo je predviđeno na liniji: Karpati — Đerdap — jugoslovensko-bugarska granica — Egejsko more. S te linije, trebalo je braniti okupirane zemlje. Balkan je bio osjetljiv za Nijemce i zbog stalne preteče opasnosti desanta anglo-američkih snaga iz južne Italije.

Njemačku Vrhovnu komandu oružane sile najviše je zabrinjavalo postojanje jakih snaga NOP-a na teritoriji Srbije.

Balkan je trebalo braniti sa teritorije Srbije, a u Srbiji su bile sve jače snage NOV i POJ.

Vrhovi komandant, Maršal Tito, također procjenjuje da Srbija s obzirom na razvoj situacije, postaje najznačajnija teritorija na kojoj treba riješiti bitna pitanja oružane socijalističke revolucije. Zato 20. februara 1944. naređuje da iz zapadnih krajeva Jugoslavije počnu postepeno da se približavaju prema Srbiji jače snage NOV i POJ. Među snagama NOVJ sa teritorije Bosanske krajine, koje su trebale da se do maja pripreme i krenu za Srbiju, bili su 1. proleter-ski korpus i 4. i 11. krajiška divizija.⁵⁴⁹

Prvo su prodrle u Srbiju marta 1944. iz Sandžaka na planinu Maljen, i iznad Valjeva, 2. proleterska i 5. krajiška divizija. Istovremeno sa teritorije istočne Bosne, približavale su se Drini 16. vojvodanska. i 17. istočnobosanska divizija 3. korpusa, da bi se spojile sa 2. proleterskom i 5. krajiškom divizijom na planini Maljenu.

Dešifrovanjem radio-depeša štabova i jedinica NOV i POJ, njemačka šifrantska služba otkrila je planove i ciljeve jedinica NOVJ, pa je njemački komandant Jugoistoka, na osnovu dobijenih podataka, raspoređivao svoje snage tako da su se 2. proleterska i 5. krajiška divizija morale privremeno povući natrag u Sandžak. To je

privremeno uticalo i na zadržavanje 1. proleterskog korpusa i 4. i 11. krajiške divizije na teritoriji Bosanske krajine.

U međuvremenu njemačka Vrhovna komanda naređuje ubrzanu pripremu napada na vrhovno rukovodstvo NOP-a Jugoslavije. Smatra da će uništenjem Vrhovnog štaba biti razbijena i NOVJ. U naređenju za tu operaciju, između ostalog pisalo je:⁵³⁰

... »Uspjeh operacije ima odlučujući značaj za cjelokupno vođenje borbe u unutrašnjost zemlje i na obali. Komandanti borbenih grupa moraju biti potpuno svjesni značaja operacije da bi zahtjevali od svakog pojedinog vojnika odgovarajuće maksimalno zalaganje. U ovom smislu formulisati zapovjesti borbenim grupama...«

Poučeni u do tada neuspjelim operacijama protiv snaga NOV i POJ, njemačka Vrhovna komanda skrenula je pažnju na tajnost i temeljitost priprema operacije.

Izvođenje operacije *Reselprung* (skok konjića) povjereno je komandantu njemačke 2. oklopne armije, generalu Rendulicu. Njemački komandant odmah je dao zadatak obavještajnoj službi 2. armije za prikupljanje podataka o vrhovnom rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. Isti zadatak dobio je i šef Gestapoa u NDH. Njemu se pretpotčinjava jedan od sposobnijih obaveštajaca Abvera. major Beneš, sa specijalnom jedinicom »Bekel« i 80 diverzanata u Banjaluci. Ta jedinica je narasla uskoro na 189 ljudi. Smještena je južno od Banjaluke. Tu se održavaju stalne veze i sastanci sa četničkim komandantima.

Zadatak te jedinice bio je da u najvećoj tajnosti izvodi izviđanje prema Drvaru, preko Ribnika i Potoka. Za taj zadatak ona je pojačana sa 120 četnika, sposobnih obavještajaca i dobrih poznavalaca terena Ribnika, Potoka i Drvara.

I iz pravca Livna, obavještajna služba njemačkog 5. SS korpusa uputila je prema Drvaru 64 obavještajca i 'diverzanta, sa zadatkom da utvrde podatke o rasporedu ustanova Vrhovnog štaba NOP-a, jačinu jedinica obezbjeđenja i položaje tih jedinica.

U Banjaluku je februara 1944, zajedno sa majorom Benešom, alias »Krausom« stigao i šef Gestapoa u NDH, potpukovnik Ginter Herman. On je, radi kamuflaže, postavljen za komandanta njemačkog bataljona izobrazitelja (*Ausbildungs-bataillon*), a glavni mu je zadatak bio kao i Benešu, utvrđivanje podataka o Vrhovnom štabu NOP-a Jugoslavije. Svog pomoćnika postavio je za komandanta bataljona izobrazitelja u Prijedoru.⁵⁵¹

Potpukovnik Ginter razvio je obavještajnu aktivnost prema Sanskom Mostu, Ključu i Bosanskom Petrovcu, nadajući se da će tim pravcem prodrijeti obavještajno do Drvara. Radi toga aktivirao je obavještajne punktove Gestapoa u Bihaću. Bosanskom Novom, Prijedoru i Banjaluci.

⁵³⁰ AVII, k. 85, reg. br. 7/1.

⁵⁵¹ AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/139.

Aktivirao je i obavještajni punkt u selu Sasini, na slobodnoj teritoriji kod Sanskog Mosta, kojim je rukovodio jedan katolički pop, održavajući vezu sa Ginterom u Banjaluci pomoću golubova pismo- noša i kuririma, uglavnom ženama.

Za operaciju »Reselšprung« u smislu tajnosti, do njenog početka, mogli su znati samo komandant, načelnik Štaba i obavještajni oficir njemačke 2. oklopne armije, zatim komandant njemačkog 15. brdskog korpusa i obavještajni oficir tog korpusa, komandant 373. divi- zije, obavještajni oficir, major Abvera Leopold Beneš, potpukovnik Ginter Herman, šef Gestapoa, major Vilibald Keler, obavještajni ofi- cir njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa, komandant 7. SS divizije general Oto Kum i obavještajni oficir te divizije.

Iako je komanda 2. oklopne armije izvodila u najvećoj tajnosti pripreme, obavještajna služba 4. divizije, već u februaru 1944. zaključila je da se na teritoriji Bosanske krajine priprema neka nova veća operacija. Samo, nije se znalo kada će početi i kakvog će obima biti.

Štabu 4. divizije i njenoj obavještajnoj službi, bilo je poznato da neprijatelj uvijek pred veću operaciju pojačava svoju izviđačku oba- vještajnu djelatnost. To se moglo zaključiti jer su njemačke, četni- čke i ustaško-domobranske komande već u martu pojačale nasilna izviđanja, uz istovremeno ubacivanje špijuna na slobodnu teritoriju.

Tako je u martu, u jedinice 4. divizije bio ubačen oficir SS di- vizije rodom iz Ljubije, koji je imao zadatak da se poveže s obavje- štajcem 4. divizije, koji je, inače, bio zavrbovan od Gestapoa još 1941, i da preko njega utvrdi tačno mjesto boravka maršala Tita. Pošto je ubrzo bio otkriven, obavještajac 4. divizije ga je ubio, kako bi spasio sebe da ne bude otkriven. Zbog tog akta, što je samovoljno ubio bez suda uhapšenog špijuna, štab 4. divizije je ozbiljno posum- njao u šefa obavještajne službe Divizije, pa ga je, dok se ne utvrdi prava istina, smjenio i privremeno postavio na rad u intendanturu 4. divizije. U međuvremenu je jedan čobanin u Sanici pronašao nožicu goluba kojega je jastreb uhvatio i pojeo sa privezanim kutijicom, u kojoj je bio izvještaj o rasporedu jedinica 4. divizije i ostalih usta- nova i jedinica na području Podgrmeča. Utvrđeno je da je izvještaj pisan na mašini intendanture 4. divizije i da ga je pisao bivši oba- vještajac Divizije. Uhapšen je i predan vojnom sudu.⁵⁵²

Zato je Štab 4. divizije još jednom skrenuo pažnju štabovima brigada i odreda da pojačaju budnost i da sve zarobljene i prebjegle neprijateljeve vojnike i oficire odmah upućuju u Štab 4. divizije radi utvrđivanja potrebnih podataka i identiteta. Isto je trebalo postupiti i sa prebjeglim civilnim licima.

Posebno je skrenuta pažnja štabovima brigada i odreda na zna- čaj zaplijenjene neprijateljeve arhive. Dat je zadatak da se zaplije- njena arhiva odmah dostavlja Štabu 4. divizije.

552 AVII, k. 458-A, reg. br. 31/5.

Tako je Štab 11. brigade 4. aprila dostavio Štabu 4. divizije njemačku arhivu koja je toga dana bila zaplijenjena.

Naime, toga dana su 2. i 3. bataljon 11. brigade napali dijelove njemačkog 383. puka 373. divizije između Svodne i Petkovca. Tom prilikom ubijeno je 63 njemačka vojnika, među kojima i 2 oficira, a zarobljeno 26 Nijemaca, među kojima i 2 podoficira. Pored oružja, municije i ostalih sredstava, pronađena je u jednog od zarobljenih podoficira arhiva sa skicom Drvara. Čim je Štab 11. brigade vidio skicu Drvara sa detaljno označenim rasporedom ustanova i jedinica za obezbjeđenje, shvatio je da se radi o vrlo značajnim podacima i najhitnije dostavio tu arhivu Štabu 4. divizije. Pošto je proučio skicu i podatke, Štab 4. divizije zaključio je da Nijemci pripremaju napad na Vrhovni štab u Drvaru i, s tim mišljenjem, proslijedio njemačku arhivu Štabu 5. korpusa. Komandant 5. korpusa, Slavko Rodić, prihvatio je zaključak Štaba 4. divizije i lično je odnio skicu Vrhovnom komandantu. Proučavajući dokumenta i zabilješke, Vrhovni komandant se složio s procjenom komandanta 5. korpusa i naredio mu da pojača pravce koje Korpus brani prema Drvaru. Ujedno je Vrhovni komandant naredio da se i ustanove Vrhovnog štaba NOP-a u Drvaru još rastresitije rasporede, a jedinice za obezbjeđenje da budu spremne za odbranu mjesta.

Štab 4. divizije odmah je naredio Štabu 6. brigade da 2 bataljona prebaci na zatvaranje pravca Bihać — Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac.⁵⁵³

Komandant 2. oklopne armije na osnovu podataka izviđačke službe, registrovao je pokret ta dva bataljona 6. brigade i zaključio da se radi o rutinskom ojačavanju snaga 4. divizije na tom pravcu. Da bi spriječio dalje dovođenje jedinica 4. divizije na taj pravac, odlučio je da prodre jačim snagama u rudnik Ljubiju i da tako veže snage 4. divizije u dolini Sane. Dakle, cilj mu je bio da po svaku cijenu budu što slabije snage 4. divizije na pravcima Bihać — Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, kako bi, po njegovoj zamisli, glavne motorizovane i tenkovske snage bez otpora prodrle u Drvar.

Uz pojačanu izviđačku djelatnost preko četničkih jedinica pravca Bihać — Bosanski Petrovac — Drvar, komandant njemačke 2. oklopne armije naređuje komandantu njemačkog 69. korpusa, da snagama 3. ustaško-domobranskog gorskog zdruge i 2. bataljona njemačkog 383. puka prodre u Ljubiju.⁵⁵⁴ Komandant 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruge, poslije ozbiljnih gubitaka pretrpljenih u toku napada 4. divizije na Prijedor (20. aprila), nije bio u stanju da realizuje taj zadatak komandanta 2. oklopne armije. Obaviješten o tome, on naređuje komandantu njemačkog 69. korpusa.⁵⁵⁵

»Za akciju prema rudniku Ljubiji, koja će se šifrovano zvati *Rajnhard*, 69. korpusu se stavlja na raspoloženje 92. motorizovani puk, zatim armijski grenadirski jurišni bataljon, koji se trenutno nalazi kod 15. armijskog korpusa.

Akcija *Rajnhard* da počne najkasnije 10. 5. 1944. godine«.

553 AVII, k. 768-A, reg. br. 16/2.

554 AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/60.

555 AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/59.

Istovremeno, njemački komandant ostao je, u obavještajnom pogledu, bez pomoći, jer je njihov agent bivši obavještajac 4. divizije, bio privremeno smijenjen s te dužnosti.

Umjesto njega, Štab 4. divizije postavio je krajem aprila za šefa obavještajne službe 4. divizije Peru Grbića, a njegov pomoćnik je bio Duro Rašeta.⁵⁵⁸

Obavještajna služba 4. divizije i obavještajni oficiri brigada i odreda su, početkom maja 1944, razvili snažnu aktivnost za utvrđivanje snaga neprijatelja, njegovog rasporeda i namjera.⁵⁵⁷

Zbog vrlo jake koncentracije neprijatelja u rejonu Bihaća i Bosanske Krupe, Štab 4. divizije zatražio je pojačanje od Štaba 5. korpusa. Upućena mu je 16. brigada 39. divizije, koja je dobila zadatak odbrane na pravcu Kulen Vakuf — Vrtoče.⁵⁵⁸

Raspored snaga 4. divizije, u rejonu Bihaća i Bosanske Krupe bio je 4. maja slijedeći: Drvarsko-petrovački odred na pravcu Račić — Hrgar, sa 2 bataljona, a s jednim po dubini u rejonu Bosanskog Petrovca na obezbjeđenju aerodroma.

Šesta brigada, sa 4. bataljonom u Velikom Radiću, sa zadatkom da brani pravac Ostrožac — Grmuš — Vrtače, koji obilazi Ripački klanac, Drugi bataljon u selu Pučeniku, zatvara pravac Bosanska Krupa — Sanski Most. Prvi bataljon u selu Donja Suvaja zatvara pravac Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, i 3. bataljon u selu Tihotini, zatvara pravac Bihać — Bosanski Petrovac.

Da bi utvrdio snage i raspored jedinica NOV i POJ na pravcu prema Bosanskom Petrovcu, neprijatelj je iz Bihaća krenuo 6. maja u nasilno izviđanje prema položajima Petrovačkog i Bihačkog bataljona Drvarsko-petrovačkog odreda. Napalo je oko 600 Nijemaca, ustaša i četnika, podržanih vodom tenkova i artiljerijom. Nakon 7 sati borbe neprijatelj je protjeran u Bihać. Uništena su 2 njemačka tenka. Odred je imao 2 poginula borca.

Na osnovu pojačane aktivnosti jedinica 4. divizije u rejonu Bihaća i Bosanske Krupe, komandant 2. oklopne armije zaključuje da mora što prije početi sa operacijom *Rajnhard*. U tom smislu komandant njemačkog 69. korpusa naređuje rano ujutru 6. maja da 1. bataljon njemačkog 383. puka krene iz Banjaluke za Prijedor, a istom naredbom komandantu 2. bataljona njemačkog 383. puka u Prijedoru da krene u susret 1. bataljonu prema Kozarcu i tako olakša proboj 1. bataljona do Prijedora.⁵⁵⁹

Od Ivanjske do Prijedora 1. i 2. bataljon njemačkog 383. puka (6. maja) vode teške borbe, da bi, uveče, oba bataljona stigla u Prijedor bez 30 mrtvih i ranjenih.

Istog dana, 3. bataljon 11. brigade vodi borbu sa 3. gorskim ustaško-domobranskim zdrugom, koji je, da bi pomogao proboj 1. bataljonu iz Banjaluke u Prijedor, i da bi prikrrio prebacivanje, 7. maja,

556 AVII, k. 460-A, reg. br. 7/11.

557 AVII, 770-A, reg. br. 15/3.

558 AVII, k. 458-A, reg. br. 32/5.

559 AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/552,

njemačkog 92. puka iz Bosanskog Novog u Prijedor, napao na teren Karana. Borba je vođena cijeli dan i uveče su se ustaše povukle.

U Bosanski Novi stigao je 6. maja uveče komandant njemačkog 69. korpusa i održao sastanak sa komandantom 92. motorizovanog puka. Na tom sastanku komandant tog puka dobio je zadatak da ponovno zauzme rudnik Ljubiju. Radi toga pretpočinjavaju mu se jurišni bataljon njemačke 2. oklopne armije, 1. i 2. bataljon njemačkog 383. puka u Prijedoru, zatim snage 3. gorske pukovnije 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruge u Prijedoru, Timarski četnički bataljon i oko 1.000 milicionera. Istovremeno, informisan je da će u vrijeme početka operacije Rajnhard 11. gorska pukovnija i bojna ustaša napasti iz Blagaja preko Radomirovca Podgrmečki odred, kako ne bi mogao pomoći 8. brigadi koja brani rudnik Ljubiju. Sinhronizovano s tim dejstvima, napašće i 4. ustaško-domobranski zdruk iz Banjaluke i 1.500 policajaca, također, iz Banjaluke i iz Lijevča polja na slobodnu teritoriju Kozare.

Odlučeno je da operacija Rajnhard počne 8. maja, a prethodne borbe, radi razvlačenja partizanskih snaga, 7. maja 1944.

Nasilno izviđanje položaja 8. brigade izvršeno je 7. maja prema rudniku Ljubiji u kojem je učestvovalo oko 300 domobrana, 150 Sefkinih milicionera i oko 50 Nijemaca. Poginula su 22 Nijemca i domobrana. Brigada je imala jednog poginulog i 2 ranjena borca.

Istog dana (7. maja) napale su ustaško-domobranske snage i snage njemačke policije iz Lijevča polja prema Turjaku i selu Miljevcima na slobodnu teritoriju područja Kozare.⁵⁶⁰ Dočekao ih je Gradiško-ljevčanski odred, ubio 4 i ranio 7 ustaša i njemačkih policajaca.

Oko 4.300 Nijemca sa 600 ustaša i domobrana i 450 četnika, podržanih četom tenkova i 2 divizionu artiljerije napali su 8. maja 1. i 4. bataljon 8. brigade, koji su branili pravce prema Sanskom Mostu i rudniku Ljubiji. Neprijatelj je koristeći se velikom brojnom nadmoćnošću prodro iz Prijedora sjeverozapadno prema Volaru i Šurkovcu, i južno od Prijedora prema Briševu i Sanskom Mostu.

Od Blagaja su istog dana napale snage 11. gorske pukovnije i 12. ustaška bojna jačine od oko 800 ustaša i domobrana prema Bulinoj glavi i Bursaćevoj glavi na 2. bataljon Podgrmečkog odreda. Borba je vođena od sela Sokolišta i Radomirovca do Sredića i Miške Glave. Cilj ustaša i domobrana bio je da se u rejonu rudnika Ljubije spoje sa njemačkim snagama. Toga dana nije to uspjelo ustašama i domobranima. Poginulo je i ranjeno 12 ustaša i domobrana, a jedan partizan je poginuo. Jedinice 8. brigade ubile su i ranile preko 50 Nijemaca, dok je izgubila 8 poginulih i 4 ranjena borca.

Neprijatelj koji je 8. maja prodro u Sanski Most i zadržao se tu svega 2 sata, u povratku je po selima pohvatao 480 muškaraca, žena i djece i sve ih odveo u logor u Prijedor."⁶¹

⁵⁶⁰ AVII, k. 1630, reg. br. 16/2.

⁵⁶¹ Izudin Čaušević, 8. *KNOU brigada*, str. 248, VIZ, Beograd, 981.

Istovremeno je njemačka obavještajna služba pronijela vijest da Nijemci pripremaju novu ofanzivu na Podgrmeč. Idućeg dana (9. maja), neprijateljeve snage u 10.30 sati ušle su u rudnik Ljubiju. Oko rudnika je neprijatelj posjeo položaje koje je i ranije držao, a bataljoni 8. brigade položaje na liniji: Rasavci — Zecovi — Briševo — Stara Rijeka. Lijevo, položaje su držale snage Podgrmečkog odreda, a desno, na lijevoj obali Sane, 2 bataljona 11. brigade, a preko Sane, također, 2 bataljona 11. brigade.

Toga dana komandant njemačke 2. oklopne armije⁵⁶² dobio je podatke da su se jedinice 6. brigade još više učvrstile na položajima s kojih brane pravce prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru.

Podaci su bili tačni. Još 8. maja, kada je neprijatelj napao prema rudniku Ljubiji i Sanskom Mostu, Stab 4. divizije uputio je zamjenika komandanta 4. divizije Uroša Bogunovića Rocu na položaje 6. brigade. Stab 4. divizije prozreo je namjere Nijemaca i svu pažnju usmjerio na odbranu pravca prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru. On je zato od zamjenika komandanta tražio izvještaj o stanju na pravcima prema Bosanskom Petrovcu, koji ga 10. maja, izvještava:⁵⁶³

... »Stanje na pravcu Bihać—Kulen Vakuf do 7 časova bez promjene. Izvršili smo sve pripreme za odbranu ovog pravca.

Predvidili smo jedan bataljon na pravcu Ostrožac—Grmuša—Hrgar, mislim da neće doći do iznenađenja.

Potrebno je da se i član štaba 6. brigade nalazi stalno na pravcu Bosanska Krupa radi boljih veza i koordinacije...

Snage 16. brigade 39. divizije su se povukle sa pravca Kulen Vakuf—Martin Brod...

Ja se nalazim u Ripačkom klanu ... Roca s. r«

Stab 4. divizije je, pošto je dobio izvještaj o povlačenju 16. brigade 39. divizije, naredio Stabu 8. brigade da najhitnije počne sa prebacivanjem snaga u rejon Bosanske Krupe. Prema tom naređenju, stigao je već 10. maja 3. bataljon 8. brigade u Srpsku Jasenicu. Ostali bataljoni trebalo je da stignu čim položaje oko rudnika Ljubije predaju Podgrmečkom odredu i 11. brigadi.

Kada je komandant 2. oklopne armije saznao da svojom akcijom nisu uspjeli da jedinice 6. brigade privuku ka Prijedoru i kada je dobio izvještaj da se i jedinice 8. brigade prebacuju prema Bosanskoj Krupi, zaključio je da su Stab 5. korpusa i Stab 4. divizije otkrili, na neki način, pripreme operacije *Reselsprung*.

Zato on, da bi privukao snage 4. divizije u donji tok rijeke Sane i tako oslabio njene snage na pravcu prema Bosanskom Petrovcu, naređuje da 92. motorizovani puk s jurišnim grenadirskim bataljonom 2. oklopne armije i snagama iz Prijedora napadne i uništi 11. brigadu južno od Prijedora.

Na osnovu te odluke, komandant 92. motorizovanog puka, koji je nosio naziv i 92. motorizovana brigada, 10. maja, izdaje zadatak

⁵⁶² AVII, k. 149-E, reg. br. 14/1.

⁵⁶³ AVII, k. 768-A, reg. br. 54/2.

za prikupljanje podataka o rasporedu jedinica 11. brigade. Najiscrpnije podatke dobija od komandanta Timarskog četničkog odreda:

»11. kozaračka brigada nalazi se na položajima sa 2 bataljona na lijevoj strani Sane u selu Carakovo, a štab brigade, prištapske jedinice i 2 bataljona u selima Gačani—Miljakovac—Cela—Saničani—Rakelići na desnoj strani Sane.

Štab brigade sa prištapskim jedinicama nalazi se u selu Rakelići gdje se nalazi i oko 40 konja u seoskim štalama, a koji pripadaju intendanturi brigade.

Štab 3. bataljona nalazi se na položajima Gačani—Miljakovac—Cela—kota 171 uključno.

Štab 4. bataljona na položajima Saničani—Rakelići sa glavnim snagama u šumi prema željezničkoj stanici Kozarac.

Ukupno na desnoj strani 900 partizana, a na lijevoj oko 700...«

Na osnovu dobijenih podataka, komandant 92. motorizovane brigade donosi odluku da operacija za uništenje 11. brigade, pod šifrovanim nazivom »*Kastanie*« (*Kesten*) počne 11. maja u 4 sata. Za izvršenje tog zadatka naređuje: da jurišni bataljon njemačke 2. oklopne armije od 1.000 vojnika sa 20 tenkova, 12 samohotki, 4 oklopna izviđačka kola, pojačan četom četnika kao vodiča i izviđača na terenu krene u 23.30 sati preko Kozarca i Omarske do Mačkovca (trg. 473) i uspostavi zaprečnu liniju Tomašica — Pejići. Zatim da 92. motorizovana brigada od 3.000 ljudi sa 50 tenkova i 200 kamiona, sa komandantom brigade i četničkim komandantom Timarskog odreda krene u 1 sat 11. maja, glavnim snagama preko Kozarca i Omarske do sela Maričke, i uspostavi zaprečnu liniju Marička — Tomašica. Jedan bataljon sa 20 tenkova i četom četnika Timarskog četničkog odreda da krene, u najvećoj tajnosti, preko Kozarca do Kozaračke željezničke stanice (selo Trnjani), odakle lijevim obuhvatom prelazi preko mosta na rijeci Gomjenici i u 4 sata napada na selo Rakeliće, zaselak Tadići, te uništava Štab 11. brigade sa prištapskim jedinicama i 4. bataljon 11. brigade.

Prvi bataljon njemačkog 383. puka, bez jedne čete, i 2. bataljon njemačkog 383. puka, ojačani jednom bojnom 3. gorske pukovnije i podržani sa 7 tenkova i dvojim bornim kolima, predvođeni vodom Atljijinih milicionera i četom četnika Timarskog četničkog odreda — ukupno 2.000 ljudi, dobili su zadatak da u 4 sata napadnu s obje obale rijeke Sane prema Sanskom Mostu.

Jedna ojačana četa 1. bataljona njemačkog 383. puka od oko 200 ljudi posjela je položaje u selu Donji Garevci, pored pruge, sa zadatkom da likvidiraju sve partizanske grupe i pojedince koji bi pokušali bjekstvo prema Kozari.

U svanuće 11. maja obavijestila je zamjenika komandanta 11. brigade, Mikana Marjanovića, patrola 4. bataljona da neprijatelj napada s pješadijom i tenkovima od željezničke stanice Kozarac. Zbog toga on naređuje Štabu 4. bataljona i prištapskim jedinicama povlačenje ka dolini Gomjenice i dalje prema selu Donji Garevci i proboj preko pruge i ceste na Kozaru.

Isto naređenje dobio je i Štab 3. bataljona koji se nalazio u selu Miljakovcima. On je prikupio jedinice i trčeci krenuo do rijeke Gom-

jenice prema selu Donji Garevci. Istovremeno i prištapske jedinice kretale su se s komorom prema selu Donji Garevci. Sa prištapskim jedinicama bio je i manji broj boraca 4. bataljona.

Dvije čete 4. bataljona koje su se nalazile na položajima u selu Saničanima, bile su prvim naletom neprijatelja odsječene od Rake- lića, pa su samoinicijativno donijele odluku da se probiju prema Kozari.

Jedna četa 4. bataljona izvršila je protivnapad na njemačku pješadiju i tenkove u selu Rakelićima, probila streljački stroj i, uz gubitke od 7 poginulih, stigla do sela Tomašice i noću se prebacila u Kozaru.

Treći bataljon i prištapske jedinice u selu Donjim Garevcima izvršile su proboj položaja 1. čete 1. bataljona njemačkog 383. puka. Nijemci su pružili očajnički otpor; imali su 180 poginulih, među kojima su bila i 2 oficira, a 11. brigada 14 poginulih, među kojima je i zamjenik političkog komesara 4. bataljona Duka Trninić. U 11. brigadi bilo je 37 ranjenih boraca, među kojima i zamjenik koman- danta. Nestao je 71 borac, izgubljena 51 puška, 3 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 2 teška i 2 laka minobacača, 68 konja, 2 telefona i je- dna centrala.

O pogibiji cijele njemačke čete, ujutru u 6 sati prvi je saznao komandant 3. ustaško-domobranskog zdruga u Prijedoru. O tome obavještava radio-depešom komandanta njemačkog 69. korpusa, koji odmah organizuje istragu u vezi s pogibijom te čete.

Idućeg dana, njemačka 92. motorizovana brigada napustila je Prijedor i otišla u Bihać radi priprema za učešće u operaciji *Resel- šprung*. Istovremeno i 1. bataljon njemačkog 383. puka prebacio se iz Prijedora u Bosanski Novi radi učešća u operaciji »*Sah*« na po- dručju Banije i Korduna sa snagama njefnačkog 69. korpusa. Uklju- čen je u borbenu grupu *Rudno*.

Jedanaesta brigada, odnosno njen 3. i 4. bataljon, zadržali su se na zapadnim obroncima planine Kozare samo jedan dan, a zatim po- novno sa prištapskim jedinicama i Štabom 11. brigade posjeli iste položaje južno od Prijedora za odbranu pravca prema Sanskom Mostu. Ostala 2 bataljona 11. brigade dobili su naređenje da brane pravac prema Sanskom Mostu na lijevoj obali rijeke Sane i položaje oko rudnika Ljubije.

Borbe na području Podgrmeča i Kozare, na komunikacijama Prijedor — Bosanski Novi i Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi — Bosanska Krupa — Bihać nastavljaju se u narednom periodu ne- smanjenom žestinom.

U tom periodu Kozarski odred diže u vazduh jedan voz. Prvi i 2. bataljon 11. brigade odbija neprijatelja koji poakušava da pro- dre u Sanski Most i nazad u Prijedor, uz gubitke od 22 poginula i 35 ranjenih vojnika. Četvrti bataljon 6. brigade na pruži Bihać — Bo- sanska Krupa diže u vazduh, također jedan voz.⁵⁶⁴

Pošto je Sanski odred prestao da djeluje krajem marta 1944. na terenu Timara i Manjače prerastanjem u 15. krajišku brigadu 39. di-

564 AVII, k. 151, reg. br. 20/1-1.

vizije, Štab 4. divizije za suzbijanje četničke aktivnosti na tom terenu (sela Omarska, Piskavica, Marička, Jelička, Krivaja, Rakelići i Busnovi) formira 15. maja Timarski odred.⁵⁶⁵ U Štabu su postavljeni: komandant Gojko Šiljegović i politički komesar Mirko Predojević.

Sve borbe koje je neprijatelj vodio do 24. maja, imale su za cilj da razvuku snage 4. divizije i da ih »prikuju« u donjem toku Sane, kako bi oslobodili pravce prema Bosanskom Petrovcu.

Međutim, Štab 4. divizije nije nasjeo na takve neprijateljeve pokušaje, već je naprotiv, još žešće pojačao napade na komunikacije uz postepeno pomjeranje glavnih snaga Divizije prema području Bosanske Krupe i Bihaća. Tako se do 16. maja 6. brigada našla na pravcu Bihać — Bosanski Petrovac, a 8. brigada na pravcu Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac.

Istovremeno, jedan bataljon 11. brigade, Kozarski i Gradiško-ljevcanski odred ostali su da djeluju na području Kozare, a Timarski odred da brani pravac Prijedor — Sanski Most. Jedanaesta brigada sa 3 bataljona preuzela je položaje 8. brigade oko rudnika Ljubije.

Podgrmečki odred dobio je zadatak da brani 2 pravca: Novi — Blagaj — Radomirovac i Bosanski Novi — Suhača — Budimlić Japra.⁵⁶⁶

U takvom rasporedu snaga 4. divizije, stigla je 18. maja zapovjest Štaba 5. korpusa u kojoj je, između ostalog, naređeno:⁵⁶⁷

... »Zadnjih dana neprijatelj vrši veće pokrete sa jačim snagama komunikacijama Kostajnica—Bosanski Novi—Bihać... Snage koje se zadržavaju u Bihaću sastavljene su od jedinica koje su tek došle iz Njemačke i prema podacima kojima raspoložemo imaju namjeru izvršiti prodor sa pravca Bihaća i Krupe prema Bosanskom Petrovcu... Da bi onemogućili i osujetili namjere neprijatelja, izvršiti pregrupisanje snaga IV i XXXIX Divizije sa sljedećim zadacima, radi čega,

Naređuje se:

IV Divizija i Drvarsko-Petrovački odred

š 1.) Glavninu snaga divizije postaviti na Bihaćkom i Krupskom pravcu i to:

a.) 6. krajiška NOU brigada sa Drvarsko-Petrovačkim NOP odredom zatvaraće pravac Bihać-Vrtoče-Petrovac, vodeći računa da se zatvore pored komunikacija i pomoćni pravci, koji vode lijevo i desno od komunikacije i kojima će se neprijatelj služiti radi bočnog dejstva na snage, koje se nalaze na neposrednom zatvaranju ceste. Dva bataljona brigade zadržati kao rezervu na ovom pravcu, na prostoru Lipa—Oraško Brdo.

b.) 8. krajiška NOU brigada zatvara pravac Bosanska Krupa—Krnjeuša—Vrtoča. Dva bataljona ove brigade zadržati na prostoriji Gornja Šuvaja kao rezervu za pravac prema Krupi, ili eventualno prema Bihaću.

⁵⁶⁵ AVII, k. 1625, reg. br. 33/1-5.

⁵⁶⁶ AVII, k. 1630, reg. br. 24/5.

⁵⁶⁷ AVII, k. 712-A, reg. br. 28/3.

c.) Podgrmečki NOP odred postaviti da zatvori pravce koji iz Bosanskog Novog izvode prema oslobođenoj teritoriji.

d.) Kozarski i Gradiško-ljevčanski NOP odred i jedan bataljon 11. krajiške NOU brigade zadržati na Kozari sa zadatkom sprječavanja neprijateljskih upada u Kozaru, omogućavanje sjetve u pograničnim djelovima, vršenja mobilizacije ljudstva za našu vojsku, prikupljanje hrane za potrebe jedinica i aktivno dejstvo na komunikacijama...«

U ovoj zapovjesti jedinicama 4. divizije Stab 5. korpusa naredio je da jedna jača četa 6. brigade preuzme obezbjeđenje aerodroma u Medenom Polju od snaga Drvarsko-petrovačkog odreda i da komandno mjesto 4. divizije bude na prostoru Vrtoče — Krnjeuša. Sa toga prostora održavati vezu sa jedinicama 6. ličke divizije kod Kulen Vakufa, sa Štabom 5. korpusa u Ribniku i sa Vrhovnim štabom u Drvaru.

Istog dana, sa komandnog mjesta u Lastvama Stab 4. divizije povezoao se telefonski sa Vrhovnim štabom u Drvaru i Štabom 5. korpusa u Ribniku.

Stab 5. korpusa je, istom naredbom, stavio u zadatak Stabu 39. divizije da brani pravce koji od Prijedora i Banjaluke izvode prema Sanskom Mostu i Ključu. U vezi s tim naredjenjem izuzeo je privremeno iz sastava 4. divizije 11. brigadu i stavio je pod komandu Štaba 39. divizije, sa zadatkom da zatvori pravce koji lijevom obalom Sane od Prijedora izvode prema Sanskom Mostu i Podgrmeču.

Stab 5. korpusa je svojom zapovješću samo potvrdio već postojeći raspored snaga 4. divizije, tako da poslije nje nije bilo potrebno izvoditi novi preraspored snaga. Međutim, Stab 5. korpusa nastoji da Stab 4. divizije prebaci 2 bataljona 6. brigade u rejon Lipe i Oraškog brda, na cestu pozadi Ripačkog klanca. Stab 4. divizije, raspoložuci podacima obavještajne službe da se u Bihaću i Bosanskoj Krupi nalazi veliki broj tenkova, oklopnih izviđačkih kola i motorizovane pješadije, odlučuje da u Lipu i Oraško brdo ne uputi 2 bataljona 6. brigade, već samo jedan bataljon, a glavne snage rasporedi na Ripačkom klanacu i pravcu Grmuša — Hrgar.⁵⁶⁸ Na tu odluku uticalo je to, što je Ripački klanac prirodno najpogodniji za uspješnu borbu protiv neprijateljevih oklopnih i motorizovanih snaga.

Dakle, Ripački klanac branile su snage 1. bataljona 6. brigade, a pravac od Grmuše prema Hrgaru i pravac od Bihaća prema Tihotini dva njena druga bataljona. Lijevo od 1. bataljona 6. brigade nalazio se Bihački bataljon Drvarsko-petrovačkog odreda.

Takav raspored snaga 4. divizija imala je na dan 24. maja 1944.

Nemački komandant Jugoistoka naredio je 6. maja komandantu njemačke 2. oklopne armije da operaciju *Reselŕprung* treba izvesti u toku mjeseca maja, i dalje ga obavještava da je za izvođenje operacije rajhsminister SS i ministar bezbjednosti Rajha, Hajnrih Himler, odobrio upotrebu 500. SS padobransko-lovačkog bataljona jačine 654 padobranca.⁵⁶⁹ Istovremeno, odobrio je i upotrebu SS padobran-

⁵⁶⁸ AVII, k. 458-A, reg. br. 32/5.

⁵⁶⁹ AVII, NAV-N-T-314, Roll 563/715-16.

ske nastavne čete, i da je major Beneš odredio 40 ljudi iz jedinice *Bekel*, među kojima ima i četnika Bosansko-krajiškog četničkog korpusa i 6 ljudi iz kontraobavještajne službe.

Svi oni treba da se jave komandantu 500. SS padobranskog lovačkog bataljona — Ripkeu. Sa dodeljenim pojačanjima njemački bataljon je imao ukupno 825 ljudi. Zatim, njemačka Vrhovna komanda oružane sile odobrila je upotrebu 1. puka divizije *Brandenburg* i 54. izviđačkog bataljona njemačke 1. brdske divizije, a da on, komandant Jugoistoka, odobrava sa svoje strane upotrebu 92. motorizovanog puka i 202. tenkovskog bataljona. Sve ostale snage može da odredi komandant 2. oklopne armije. Odredio je da rok za izradu plana grupisanja snaga i načina njihove upotrebe bude 12 dana.

Komandant 2. oklopne armije je na osnovu tog naređenja napravio plan rasporeda snaga i odredio način njihove upotrebe.⁵⁷⁰

...»

1.) Ojačani 500. SS padobranski bataljon u potpunoj spremnosti za poletanje 24. maja ujutru sa 3 aerodroma:

Sa aerodroma Ečka kod Zrenjanina spreman za start prvi talas od 314 padobranaca.

Sa aerodroma Lučko kod Zagreba i Cerklje kod Brezica spreman za start prvi talas jedriličara dela 500. SS padobranskog bataljona, 40 ljudi Beneša i 6 ljudi kontraobavještajne službe. Ukupno 340 jedriličara.

Sa aerodroma Zaluzani kod Banjaluke spreman za start drugi talas od 171 padobranca.

Gotovost na startnim uzletištima po šifri »Rajner je stigao« (*Reiner eingetroffen*).

2.) 373. divizija bez 383. puka pod neposrednom komandom komandanta divizije zauzima položaj 24. maja u reonu Srb sa zadatkom da uz podršku avijacije, artiljerije, inženjerije prodre 25. maja preko Trubara u Drvar, deblokira 500. SS padobranski bataljon i uništi zajedno sa padobrancima i jedriličarima koje stavlja pod svoju komandu »Crveni komandni kadar i strane vojne misije.«

3.) Jedan bataljon 373. divizije (orbena grupa Lapac) raspoređen 24. maja u Lapcu — napada 25. maja preko Kulen Vakufa prema Vrtoči kod Bosanskog Petrovca da pomogne prodor nemačkih snaga od Bihaća prema Vrtoči i čim snage iz Bihaća prodru do Vrtoča vraća se u sastav divizije da bi pojačala snage za prodor u Drvar.

4.) 92. motorizovani puk ojačan inženjerijskim bataljonom 1. kozačke divizije 69. rezervnog nemačkog armijskog korpusa napada iz Bihaća 25. maja preko Ripča prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru.

5.) 54. izviđački bataljon 1. brdske divizije sa 1. pukom 2. lovačkog ustaško-domobranskog zdruga pod neposrednom komandom 92. motorizovanog puka napada iz Bosanske Krupe preko Risovca u planini Grmeč, sela Krnjeuše u pravcu Vrtoča i dalje prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru, sa zadatkom da na području Drvara, zajedno sa 373. divizijom, 7. SS divizijom i 1. pukom „Brandenburg« opkoli i uništi snage NOV i POJ.

6.) Ojačani 2. oklopni jurišni bataljon 2. oklopne armije sa 202. tenkovskim bataljonom iz Banjaluke 25. maja prodre preko Čadavice i Ključa za Bosanski Petrovac sa zadatkom da spreči proboj snaga NOV i POJ iz planine Klekovače u planinu Grmeč.

7.) 7. SS divizija bez 14. SS puka sa bosansko-krajiškim četničkim korpusom, 25. maja nastupa od Jajca i Mrkonjić grada prema železničkoj stanici Mlinište i izvornom delu reke Sane, a zatim u streljačkom stroju pretresajući veliki masiv planine Klekovača izbija u područje Drvara i Bosanskog Petrovca.

8.) 105. SS izviđački bataljon 5. SS brdskog armijskog korpusa pod čijom su komandom izviđački bataljon 369. nemačke divizije i dve bojne ustaša 6. ustaškog stajaćeg zdruga, kao i kupreška ustaška bojna, nastupaju od Livna u dva pravca: 105.SS izviđački bataljon od Livna preko Bosanskog Grahova prema Drvaru. Izviđački bataljon 369. divizije od Livna prema Glamoču.

9.) 1. puk »Brandenburg« ojačan sa 3 korpusa četnika Dinarske četničke divizije napada iz Knina 25. maja preko Bosanskog Grahova prema Prekaji i pomaže sa juga snagama 7. SS divizije koje napadaju sa sjevera i 373. diviziji koja prodire od Drvara preko Mokronoga prema Prekaji.
... «.

Ukupne snage neprijatelja koje su učestvovala u operaciji *Re-selšprung* bile su oko: 32.000 Nijemaca, 4.000 ustaša, 2.000 domobrana i 5.000 četnika. Svega oko 43.000 neprijateljevih vojnika.

Za tu operaciju Nijemci su angažovali 160 tenkova, 75 oklopnih izviđačkih kola, preko 1.000 kamiona i 100 aviona-bambardera.

Tim neprijateljevim snagama suprotstavile su se snage NOV i POJ jačine oko 19.300 borača. To su bile snage 1. proletarskog korpusa u rejonima Glamoča, Šipova, Mliništa, Čađavice i u dolini Une od Martin Broda, Donjeg Srba i Trubara do Resanovca. Zatim snage 5. korpusa (4. divizija), na položajima prema Bihaću i Bosanskoj Krupi. I, na kraju, učestvovao je i dio snaga 8. korpusa na položajima prema Livnu i Bosanskom Grahovu.

Planom operacije, koji je njemačka Vrhovna komanda odobrila, general Rendulic odredio je dva pravca udara: od Srba preko sela Trubara prema Drvaru, sa njemačkom 373. pješadijskom divizijom i od Bihaća i Bosanske Krupe preko Bosanskog Petrovca prema Drvaru.

Na tom pravcu bili su raspoređeni 92. motorizovani puk, 54. izviđački bataljon, 1. puk 2. lovačkog ustaško-domobranskog zdruga i inženjerski bataljon 1. kozačke divizije. Te snage bile su ojačane sa 462. četom lakih jurišnih tenkova. Ukupno 70 tenkova, 36 izviđačkih bornih kola i preko 400 kamiona. Brojno stanje bilo je oko 7.000 dobro obučenih vojnika i oficira.

Bila je to najjača borbena grupa po vatrenoj moći, oklopu i po brzini pokreta.

Za prodor od Bihaća do Drvara preko Bosanskog Petrovca, komunikacijom dužine oko 70 km, trebalo je pod borbom i uz otklanjanje eventualnih prepreka, po predviđanju Nijemaca 4 do 5 sati. Ta procjena poslužila im je za određivanje početka operacije, vremena spuštanja desanta, prethodnog bombardovanja Drvara i pokreta pješadijskih, oklopnih i motorizovanih snaga.

Planom je bilo predviđeno da u 5 sati ujutru 25. maja, sve borbene grupe, svaka sa svog pravca, otpočnu napad na slobodnu teritoriju, koncentrično prema Drvaru, radi vezivanja snaga NOV i POJ da ne mogu pomoći vrhovnom rukovodstvu NOP-a Jugoslavije u Drvaru.

Bombardovanje je trebalo da počne u 6,35 sati sa 5 eskadrila štuka i da traje do 7 sati. Cilj je bio nanijeti što veće gubitke jedinicama odbrane Drvara i ustanovama u Drvaru, satjerati ih u skloništa i spriječiti njihovo povlačenje.

Zatim u 7 sati spušta se prvi talas od 314 padobranaca, a odmah zatim u 7,10 sati, jedrilice sa materijalom i 340 jedriličara. Ukupno 654 padobranca i jedriličara.

Od 7.30 do 9 sati bilo je predviđeno zauzimanje Drvara i, u međuvremenu, dolazak od Bosanskog Petrovca 92. motorizovanog puka i 54. izviđačkog -bataljona i njegovo spajanje sa 500. SS padobranskim bataljonom.

Komandant 2. oklopne armije je do neposrednog početka operacije dobijao podatke od četnika da cesta Bosanski Petrovac — Drvar nije porušena. Te podatke potvrđivali su i avio-snimci.

Da bi održao postojeće stanje i da bi skrenuo pažnju Vrhovnog štaba i Štaba 5. korpusa kako Nijemci nemaju nikakvih namjera prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru, komandant 2. oklopne armije naređuje 21. maja komandantu njemačkog 69. korpusa da 22. maja otpočne demonstrativnu akciju na područje Banije i Korduna. Ujedno ga je obavjestio da će u toj operaciji učestvovati i 92. motorizovani puk iz Bihaća i 54. izviđački bataljon iz Bosanske Krupe do linije Slunj — Vrnograč — Mala Kladuša, poslije čega se stavljaju pod njegovu komandu. Operacija je dobila šifrovani naziv *Sah*,

Sve je to bila operacija operativnog obmanjivanja vrhovnog rukovodstva NOP-a Jugoslavije. Komandant 2. oklopne armije je sve vrijeme pretpostavljao da će obavještajna služba NOV i POJ na neki način doznati za operaciju *Reselsprung*. U tom slučaju to bi značilo udar u prazno i potpun neuspjeh operacije. Zato on preduzima operaciju prema Baniji i Kordunu, dakle, u suprotnom pravcu od pravog cilja operacije. To bi obezbjedilo da vrhovno rukovodstvo NOP-a Jugoslavije bude u Drvaru na dan napada, 25. maja.

Vrhovni štab predviđao je da će uskoro uslijediti napad na Drvar, ali nije znao dan i čas. Zato je Vrhovni komandant naredio da se preduzmu dodatne mjere budnosti i spremnosti jedinica za odbranu Drvara.

I Štab 5. korpusa izdao je sa svoje strane posebnu zapovjest štabovima 4. i 39. divizije za odbranu pravaca prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru od Banjaluke, Bihaća i Bosanske Krupe.⁵⁷¹

Maršal Tito se u međuvremenu nalazio u pećini u selu Bastasi-ma, a u Drvar je došao 24. maja poslije podne. Odmah je od načelnika Vrhovnog štaba zatražio da mu podnese izvještaj o dekoncentraciji ustanova i stranih vojnih misija, kao i jedinica u Drvaru i oko njega. Pošto je osmotrio poljanu ispred pećine na lijevoj obali Unca, naredio je da se još u toku noći na nju postavi jedna jedinica sa većim brojem automatskog oružja, koja će imati zadatak da se suprot-

stavi eventualnom padobranskom desantu. Načelnik Vrhovnog štaba, međutim, smatrao je da za to ima vremena i sutradan.

Operacija *Reselsprung* počela je u 5 sati 25. maja 1944.

Sve borbene grupe neprijatelja od Srba, Suvaje, Bihaća, Bosanske Krupe, Banjaluke, Mrkonjić-Grada, Jajca, Vinaca, Livna i Knina, krenule su koncentrično u napad prema Drvaru.

Oko 6.35 sati, 5 eskadrila štika otpočelo je da bombarduje Drvar. U 7 sati spustio se prvi talas od 314 padobranaca, a u 7,10 sati počele su slijetati jedrilice. Do 7,30 sati u Drvaru je bilo 634 jedriličara i padobranca.

Prvi otpor Nijemcima pružili su vodovi protivavionskih mitraljeza Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba, kao i 2 tenka 1. proleterskog korpusa. Zajedno s njima pružio je otpor neprijatelju narod Drvara, zatim pripadnici Komande Drvarskog područja i mjesta, članovi partijskih komiteta, članovi Komiteta SKOJ-a, kursisti, pripadnici organa narodnih vlasti, pojedini borci i oficiri, koji su se tu zatekli u momentu desanta.

Vodena je vrlo žestoka borba. Ginuli su padobranci, ali je ginuo i narod Drvara, a ginuli su i borci i rukovodioci bataljona, Komande Drvarskog vonjog područja i mjesta, članovi partijskih i skojevskih komiteta, kursisti, organi narodne vlasti. Smrt je pustošila Drvarom. Padobranci su pokazivali sliku maršala Tita i pitali gdje se on nalazi. Narod je ćutao, a oni su za ćutanje strijeljali žene, djecu, nemoćne starce. Niko nije odao pećinu u Drvaru, koja se nalazila 200 metara sjeveroistočno od Mandića -mosta, iznad rijeke Unca, kao ni zgrade ispred nje gdje su se nalazili članovi vrhovnog rukovodstva NOP-a Jugoslavije. Tek po žestokoj vatri oko 100 boraca Pratećeg bataljona, od pravca pećine, nakon jedan sat vremena, padobranci su zaključili da se tamo nalazi maršal Tito. Koncentrisali su se i sve snage usmjerili u pravcu pećine. Vršili su juriš za jurišem, ali su ih svaki put dočekivali borci Pratećeg bataljona i nanosili im teške gubitke. Videći da ne mogu prodrijeti s fronta, udaraju bočno da bi izbili na Podove iznad pećine i tako opkolili pećinu sa svih strana.

U međuvremenu je pristigla Oficirska škola iz sela Sipovljana. Oficiri, slušaoci su kao i svakog dana i 25. maja već u 6 sati izvodili vježbe na vježbalištu u selu šipovljanima. Kada su poslije bombardovanja vidjeli spuštanje padobranaca na grad, ne oklijevajući, pravo s vježbe, krenulo je trčeći 137 slušalaca pravo prema Drvaru. Jedna grupa krenula je prema Trninića brijegu, a druga, uviđajući značaj Podova, pravo na njih i posjela položaj. Kada su padobranci krenuli da zauzmu Podove, dočekali su ih slušaoci Oficirske škole, razbili prvi i sve ostale napade padobranaca, sve dok nije pristigla nešto poslije 10 sati 3. lička brigada 6. ličke proleterske divizije, a nešto kasnije i 1. bataljon 1. brigade 9. dalmatinske divizije 8. korpusa, te razbili padobrance i natjerali ih na Šobića glavicu (kota 520) na kojoj su oni organizovali kružnu odbranu.

Maršal Tito izišao je iz pećine preko Podova oko 11 sati i krenuo odmah u pravcu Materića uvale i dalje za Potoke.

Za to vrijeme dok su se vodile borbe u Drvaru, vođene su još žešće borbe na pravcima Bihać — Bosanski Petrovac — Drvar i Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac — Drvar.

Njemački 92. motorizovani puk, ojačan Inženjerskim bataljonom 1. kozačke divizije i 468. oklopnac izviđačkom četom sa pravca Bihaća, a 54. izviđački bataljon sa 1. pukom 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga s pravca Bosanske Krupe, napali su svim snagama prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru. O žestini tih borbi pisao je Štab 4. divizije Štabu 5. korpusa:⁵⁷²

... »Dana 25-og o. raj. neprijatelj je izvršio napad na oslobođenu teritoriju od Bihaća i Bosanske Krupe u pravcu Bosanskog Petrovca u jačini jedne divizije sa motorizacijom, potpomognut garnizonskim snagama iz Bihaća i Bosanske Krupe. Isti je dočekan snagama 6. i 8. brigade i snagama Drvarsko-Petrovačkog odreda na položajima Ripački klanac—Hrgar—Gudavac—k. 380.

... Jačina kolone koja je nadirala cestom od Bihaća prema Bosanskom Petrovcu bila je oko 210 tenkova, oklopnih automobila, kamiona, motocikla i kotača...«

Ovaj broj je prikazan umanjeno, jer nisu mogli izbrojati sva vozila po dubini kolone. Bilo je: 55 tenkova, 17 bornih izviđačkih kola, 234 kamiona i neutvrđen broj motocikala. Dalje, u izvještaju, navodi se da je napao veliki broj tenkova i bornih izviđačkih kola sa pravca Bosanske Krupe, da nema obične pješadije, već je sva motorizovana. U izvještaju Štaba 4. divizije navodi se i ovo:

... »Prije samog napada neprijatelj je isturio četničke i ustaške grupice pored komunikacije za davanje podataka o našim snagama...«

Štab 4. divizije nije naveo podatke da su od Bihaća i Bosanske Krupe prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru napali 92. motorizovani puk i 54. izviđački bataljon pojačan sa 1. pukom 2. ustaško-domobranskog zdruga, jer te podatke nije ni imao. Na osnovu velikog broja tenkova i motorizacije Štab 4. divizije procjenio je da se radi o jednoj neprijateljevoj diviziji.

Štab 4. divizije je, također, uočio da su se pozadi fronta divizije aktivirali četnici dajući podatke neprijatelju o rasporedu jedinica 4. divizije. Međutim, Štab nije uočio da je četnicima bio prvi zadatak da daju podatke o prohodnosti ceste Ripač — Vrtoče — Bosanski Petrovac — Oštrelj — Drvar, kojim su tenkovi i motorizovana pješadija morali najkasnije 25. maja do podne prodrijeti u Drvar i spojiti se sa Padobranskim bataljonom. Zbog toga na pravcu Bihać — Drvar komandant 92. motorizovanog puka, čiji se puk oko podne nalazio još uvijek pred Ripačkim klancem u žestokim borbama sa 6. brigadom i Drvarsko-petrovačkim odredom, stalno naređuje potčinjenim komandantima da se kreću napred. U tim bjesomučnim napadima 92. motorizovani puk trpi velike gubitke u ljudstvu i tehnici.

Na pravcu od Bosanske Krupe 54. izviđački bataljon sa 1. pukom 2. ustaško-domobranskog zdruga prodire istog dana duboko u pla-

572 AVII, k. 768-A, reg. br. 59/2.

ninu Grmeč, do prevoja Risovac, gdje ih snage 8. brigade u protivnapadu potpuno razbijaju i potiskuju nazad prema Bosanskoj Krupi.

Na oba pravca, bihaćkom i krupskom, Nijemci su imali 145 poginulih, 691 ranjenog i 44 nestala vojnika, podoficira i oficira.

Za uspješnu odbranu pravca prema Drvaru, Štab 5. korpusa pohvalio je 6. brigadu, ističući značaj te pobjede.

Istovremeno, iz Drvara u njemačku komandu stizao je izvještaj za izvještajem od komandanta padobranskog bataljona u kojima je stajalo da ima velike gubitke u poginulim, da je mnogo ranjenih umrlo bez ukazane ljekarske pomoći, da ima još 72 teška ranjenika i da se taj broj povećava. Ujedno obavještava da u Drvar pristižu jake snage NOV i POJ, zbog čega je prešao u odbranu na Šobića glavici (kota 520). Tog momenta veza je bila prekinuta. Radio-stanica sa nekoliko ubijenih Nijemaca, radista bila je uništena.

Generala Rendulica najviše je interesovalo gdje se nalazi maršal Tito, pa je nestrpljivo pitao gdje je Tito? Odgovora nije bilo ni na nekoliko puta ponovljeno pitanje.

Pošto je ostao bez radio-stanice, komandant Padobranskog bataljona naređuje da mu se donese radio-stanica Komande vazduhoplovstva. Međutim, rečeno mu je da je i ta radio-stanica uništena prilikom pada jedrilice koja ju je nosila. Tako je Rendulic (25. maja), cijeli dan ostao bez veze sa Padobranskim bataljonom. U 12 sati naređeno je da se spusti drugi talas jačine 171 padobranca. Među padobrancima bio je i kapetan Obernajer, koji je nosio radio-stanicu, ali prilikom spuštanja u Drvar pogođen je od boraca 3. ličke proleterske brigade i ubijen, a radio-stanica pala i raspala se.

U takvoj situaciji komandant 92. motorizovanog puka, pošto nije mogao probiti Ripački klanac vođen četnicima kao vodičima, odvaja glavne snage i vrši obuhvat južno od Ripča pravcem Šupljaja — Gorica kota 365 — Mali Račić i sjevernim padinama planine Ljutoča te oko 14 sati izbija u rejon sela Goriševac, za leđa snagama 6. brigade.⁵⁷³ Snage 6. brigade se tada povlače i nastavljaju borbu s obje strane ceste prema Vrtoču sve do 18 sati 25. maja.⁵⁷⁴

Njemački motorizovani puk izbija 25. maja uveče u Vrtoče, ali, iako mu je general Rendulic naredio da odmah nastavi prodor prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru, ne može dalje zbog velikih gubitaka u ljudstvu i materijalu dok se ne popuni i odmori vojsku. To čini noću 25/26. maja, i sutradan nastavlja prodor prema Drvaru.

Operacija *Reselšprung* je do podne 25. maja pretrpjela potpun neuspjeh.

Pokušaj prodora (25. maja) njemačke 373. divizije iz rejonu Srba preko sela Trubara u Drvar, spriječile su snage 6. ličke proleterske divizije.

⁵⁷³ AVII, NAV-N-T-314, Roll 562/12-27.

⁵⁷⁴ AVII, NAV-N-T-314, Roll 562/10-12

Maršal Tito je iz Materica uvala prešao 27. maja u Potoke, gdje su pristigli članovi vrhovnog rukovodstva NOP-a, Pokrajinski komitet KP Bosne i Hercegovine i Hercegovine sa članovima vlade Bosne i Hercegovine, zatim štabovi 1. proleterskog i 5. korpusa.

Komandant 2. oklopne armije na osnovu obavještajnih podataka, doznao je da se vrhovno rukovodstvo NOP-a nalazi u Potocima i Materica uvali. Zato 27. maja, uveče, izdaje zapovjest za napad svih snaga prema Potocima i Uvali. Komanda 15. brdskog korpusa smatrala je da prvo treba razbiti 4. diviziju, pa onda napasti prema Potocima i Uvali. U vezi s tim Komanda 15. korpusa 27. maja u 23,20 sati piše slijedeće Komandi njemačke 2. oklopne armije:

... »Komanda 15. brdskog armijskog korpusa je pored napada na neprijateljske grupe južno od Drvara odlučila da svim raspoloživim snagama razbije 4. banditsku diviziju u planini Grmeč. Posljednjim osmatranjem ceste Bihać-Petrovac koja je za dalje vođenje borbe od odlučujućeg značaja... pored 1. lovačkog puka morao se je uvesti u borbu i 92. motorizovani puk i 54. izviđački bataljon koji će biti na raspoloženju za napad prema središnjoj oblasti (odnosi se na Potoke i Uvalu) rano ujutru 30. maja. Nužnost ove mjere kao bezuslovne i neophodne uočio je lično general Lejzer 27. maja osmatranjem ceste...«

Komandant 15. brdskog korpusa u pogledu situacije na cesti Bihać — Bosanski Petrovac bio je u pravu, jer su 26. i 27. maja snage 6. i 8. brigade i Drvarsko-petrovačkog odreda, vadile žestoku borbu sa 92. motorizovanim pukom, 54. izviđačkim bataljonom i 1. lovačkim pukom na Dubovskom, Tarkovcu, Smoljanima, Bravskom, sve u rejonu Bosanskog Petrovca. Oslonac snagama 4. divizije bile su južne padine planine Grmeča. Zato je general Lejzer umjesto da postupi po zapovjesti Komande njemačke 2. oklopne armije i usmjeri sve snage prema Potocima i Uvali, usmjerio te snage prema 4. diviziji. Time je 4. divizija postigla veliki uspjeh, zadržavajući glavne snage neprijatelja na južnim padinama planine Grmeča sve do 28. maja, ne dozvoljavajući im da zauzmu položaje na Oštrelju i Dri- niću, te ih usmjere prema Potocima.

Komandant njemačke 2. oklopne armije upozorio je komandanta 15. brdskog korpusa da postupi po zapovjesti odmah, jer u promjenjenim uslovima ne dolazi u obzir borba sa jedinicama NOV i POJ na teritoriji Drvara, već je glavni i jedini cilj uništenje vrhovnog rukovodstva NOP-a Jugoslavije u središnjoj oblasti na sektoru Potoci — Uvala.

U Potocima 28. maja maršal Tito je odlučio da Vrhovni štab sa 1. proleterskim korpusom krene za Srbiju. Prema toj odluci 5. korpus ostaje na teritoriji Bosanske krajine sa zadatkom da obezbjedi s pravca zapada, sjevera i jugozapada pokret vrhovnog rukovodstva NOP-a na istok, prema planini Vitorogu i Kupresu.

Prva proleterska divizija 1. proleterskog korpusa, dobila je zadatak da obezbjedi taj pokret na liniji Jasenovci Potoci — Miiništa — Glamoč, a zatim da krene za 1. korpusom prema Hercegovini i dalje u Srbiju.

Sprovedeći naređenje Vrhovnog komadanta, Stab 1. korpusa je 28. maja izdao slijedeću zapovjest:⁵⁷⁵

— 4. divizija sa 6. i 8. brigadom zatvara pravce Oštrelj — Drinić — Bravski Vaganac — Kozila — Srnetica.
— 39. divizija sa 13. i 16. brigadom zatvara pravce Klokovac — Medna — Ribnik — Busije, zatim Ključ — Ribnik i treći pravac Ključ — Paunovac — Bosanski Petrovac.⁵⁷⁶

Toga dana 2 bataljona 13. proleTERSKE brigade 1. proleTERSKE divizije, koji su bili u sastavu 39. divizije, vraćeni su u svoju diviziju.

Jedinice 5. korpusa, svaka na svom pravcu, prešle su u napade i zaustavile dalji prodor Nijemaca i četnika na liniji: Greben Siše, zaselak Ribnika Sredice — crkva u Ribniku.

Kod 1. proleTERSKE divizije vođene su borbe na liniji: selo Vrbljani — selo Jasenovi Potoci — selo Pecka.

Kod 10. divizije 9. brigada vodila je borbe na terenu Janja.

Kod 4. divizije, nakon zaobilaznog manevra njemačkog 92. motorizovanog puka, te udara s lijevog boka i s leđa, 1. bataljon 6. brigade bio je primoran da se povuče. U rejonu Gorijevca 1. bataljon je nastavio borbu, pa su Nijemci u Gorijevce izbili tek poslije podne. Za to vrijeme inženjerski bataljon 1. kozačke divizije opravio je cestu na Ripačkom klancu, pa su i motorizovane i oklopne jedinice 92. puka izbile u Gorijevac. One su odmah produžile za Vrtoče i, između Gorijevca i Dubovskog, naišle na položaje 4. bataljona 6. brigade. Tu su Nijemci imali gubitke od 39 poginulih i više ranjenih vojnika. Uveče, 25. maja, njemačke snage prodrle su u Vrtoče i tu se zadržale.

Borbe su nastavljene i 26. maja. Jedinice su toga dana dobile zadatak: 6. brigada da brani pravce: Bihać — Bosanski Petrovac — Drvar i Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac; 8. brigada da brani pravce: Bravsko — Bosanski Petrovac i Drinić — Bosanski Petrovac — oba pravca prema Potocima, i Drvarsko-petrovački odred pravac Oštrelj — Potoci.

Za 2 dana snage 4. i 39. divizije obezbjedile su sve pravce koji izvode prema Potocima i planini Klekovači i, dalje na istok, prema planini Vitorogu i gradu Kupresu sa zapada i jugozapada, sjevera i sjeveroistoka.

Iz Potoka je 29. maja krenula kolona vrhovnog rukovodstva NOP-a sa stranim vojnim misijama preko sela Poljica ka Sator-planini pod zaštitom 3. bataljona 1. proleTERSKE brigade i još nekih jedinica i, nešto kasnije, 3. proleTERSKE krajiške brigade. Uveče je kolona krenula preko Agića vrela na prostor planine Crne gore, u namjeri da se 1. juna prebaci preko ceste kod Mliništa i nastavi put ka Kupreškom polju. Međutim, kolona se sukobila u rejonu Obršina — Bjeljevina sa jedinicama 7. SS divizije. Došlo je do žestoke borbe 3. krajiške proleTERSKE brigade i jedinica te divizije. Vrhovno rukovodstvo NOP-a i strane vojne misije povukli su se nazad u selo Poljice, pripremajući proboj preko ceste Mliništa — Glamoč.

⁵⁷⁵ AVII, k. 458-A, reg. br. 47/7.

⁵⁷⁶ AVII, k. 458-A, reg. br. 36/5.

Iz Uvale je krenula 30. maja i druga kolona u pravcu sjevera i sjeverozapada prema Srnetici da bi se prebacila preko ceste kod Paunovca prema Podgrmeču. U toj koloni bili su nekoliko članova Pokrajinskog komiteta KP Bosne i Hercegovine sa sekretarom Đurom Pucarom Starim, veći broj članova vlade Bosne i Hercegovine na čelu s predsjednikom ZAVNOBiHA doktorom Vojislavom Kecmanovićem Đedom, Štab 5. korpusa sa prištapskim jedinicama, 16. krajiška brigada 39. divizije, a u koloni je bio i veći broj žena sa djecom.

Na 104. kilometru industrijske pruge Jajce — Drvar kolona je poslije podne 30. maja naišla na položaje 7. SS divizije. Komandant 5. korpusa izdaje 16. brigadi naređenje za napad. U kratkom, ali žestokom okršaju, neprijatelj je razbijen, a kolona u 17 sati 30. maja prošla je i istoH dana stigla u Crkveno.³⁷⁷

Vrhovni štab naređuje 1. juna Štabu 5. korpusa da odmah pređe u opštu ofanzivu radi razvlačenja snaga neprijatelja i slabljenja njegove napadne moći na svim sektorima.

Nakon izdatog naređenja, Vrhovni štab sa svim članovima vrhovnog rukovodstva NOP-a i stranih vojnih misija prelazi preko ceste Mliništa — planina Vitorog 2. juna, a uveče 3. juna, stiže na Kupreško polje.

Noću 3/4. juna, vrhovno rukovodstvo NOP-a prebacilo se s težim ranjenicima u Bari u Italiji, odakle se, nakon nekoliko dana uputilo savezničkim brodovima na oslobođeno ostrvo Vis.

U maju je neprijatelj pretrpio gubitke od: 693 poginula i 983 ranjena vojnika. U istom periodu 4. divizija imala je gubitke od: 34 poginula i 66 ranjenih boraca i rukovodilaca i 71 nestalog borca.

Uništeno je: 9 tenkova, jedan avion, 21 kamion, 8 lokomotiva i 33 vagona.